

A MAGYAR KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE 1848–49-BEN

A katonai igazgatás szerveinek rövid áttekintése

Mivel a katonai igazságszolgáltatás szervezetének és működésének vizsgálata nem nélkülözheti a hadügyminisztérium szervezetének áttekintését, feltétlenül szükséges az önálló magyar hadügyminisztériumról általában megemlékezni. Az 1848:III. tc. 6. §-a értelmében a királyt a következő jogok illették meg: minden katonai és általában minden honvédelmi tárgyban a végrehajtó hatalom gyakorlása, továbbá a magyar hadseregnek az ország határain kívül történő alkalmazása, valamint a katonai hivatalokra történő kinevezések. Ezeket a jogokat a magyar minisztérium útján gyakorolta, a 13. § szerint a király személye körüli felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett.¹

Mészáros Lázár hadügyminiszter hivatalba lépése után az önálló magyar hadügyminisztérium szervezése aránylag gyorsan haladt, 1848 június közepére a minisztérium hatáskörébe tartozó hivatalok osztályainál minden állás be volt már töltve.² Augusztusra megalakult az elnöki, a Királyhágón túli, a katonamozdítási és elhelyezési, a fegyverfőfelügyelői, a katonanevelési, az összeírási és toborzási, az újoncozási és pótlóvázási, valamint a polgári és biztossági osztály.³

A minisztérium szervezetében és hatáskörében jelentősebb változást csak a főhadparancsnokságok megszűnése, és az Országos Nemzetőrseregi Haditanács (ONHT) beolvadása hozott az év végén (erről alább esik majd szó).

A katonai közigazgatás következő legfontosabb szervei a főhadparancsnokságok voltak. A főhadparancsnok, mint elnök mellett öt előadó vezetett öt osztályt, ezek egyike volt az ügynevezett bíraskodási osztály.⁴

Azt hihetnénk, hogy az 1848:III. tc. 6. §-a alapján a főhadparancsnokságok maguktól értetődően a magyar hadügyminiszter alárendeltségébe kerültek, ám ebben a vonatkozásban nem szolgált konkrétumokkal a törvény. Batthyány Lajos miniszterelnöknek csak 1848. május 7-én sikerült elérnie azt, hogy az uralkodó a magyar hadügyminisztérium alá rendelje a magyarországi főhadparancsnokságokat. 1848 végén a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) arra a meggyőződésre jutott, hogy azokat be kell olvasztani a hadügyminisztériumba. Az erről szóló rendelet december 10-én kelt.⁵

¹ *F. Kiss Erzsébet: Az 1848/49-es magyar minisztériumok. (a továbbiakban: F. Kiss) Budapest, 1987. 311. o.*

² *Közlöny, 1848. június 16.*

³ *F. Kiss: 330. o.*

⁴ *Uo. 312. o.*

⁵ *Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I. (S. a. r.: Barta István) Budapest, 1953. (A továbbiakban: KLÖM) 698–699. o.*

Az önálló magyar hadseregszervezés a nemzetőrség és a honvédség megszervezésében öltött testet. A nemzetőrség országos szervezetének kiépítését Batthyány miniszterelnök vállalta magára,⁶ így a szervezés a hadügyminisztérium hatásköréből a miniszterelnök teendői közé került.⁷ 1848. április 20-án Batthyány már fel is állította a nemzeti őrseregről szóló törvény életbe léptetését jelentő szervezetet, az ideiglenes országos nemzetőrségi tanácsot.⁸ Április 20-án sor került a tanács elnökének, Ottinger Ferenc vezérőrnagynak,⁹ a budai dandárparancsnoknak a kinevezésére is.¹⁰ Ezzel megkezdte működését a nemzetőrség országos, a miniszterelnöknek alárendelt szervezete, az Országos Nemzetőrségi Haditanács.¹¹ Ekkor az ONHT még szorosan egybefonódva működött a miniszterelnök második számú, úgynevezett katonai és nemzetőri irodájával.¹²

Az ONHT végleges szervezete 1848 júliusára alakult ki. Elnöke báró Baldacci Manó¹³ ezredes lett. A Haditanács közvetlenül a miniszterelnök felügyelete alatt működött. Szervezete gyalogsági, lovassági, tüzérségi, fegyelmi, politikai és gazdasági osztályokra tagolódott.¹⁴

1848. július 14-én Mészáros honvéd főparancsnokságok szervezését javasolta, továbbá Szeth János¹⁵ 62. (Turszky) sorgyalogezredbeli alezredesnek a honvédsereg főparancsnokává való kinevezését ajánlotta. 1848. június 15-én a nádor ki is nevezte Szeth Jánost a honvédsereg főparancsnokává.¹⁶ Ennek a szervnek az volt a feladata, hogy áttekintést biztosítson a miniszterelnök hatásköréből a hadügyminisztérium hatáskörébe áthelyezett, harctéri szolgálatra rendelt honvédszászlóaljok problémái és szükségletei felett; a hatáskörében meg nem oldható feladatokat és ügyeket pedig az

⁶ *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973. (A továbbiakban *Urbán A.*: 1973.) 50. o.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Ottinger Ferenc (1793–1869, 1851-től báró): cs. kir. vezérőrnagy, ideiglenes magyar hadügyminiszter, majd a drávai magyar sereg parancsnoka. Átáll az osztrákokhoz, a szabadságharc folyamán Jellačić hadtestében lovashadosztály-parancsnok. Nyugalmazott lovassági tábornokként hal meg. (*Görgei Artúr*: Életem és működésem. Szerkesztette, részben fordította és jegyzetekkel ellátta *Katona Tamás*) Budapest, 1988. II. k., névmutató, 513. o.)

¹⁰ *Urbán A.*: 1973. 51. o.

¹¹ A továbbiakban ONHT, vagy Haditanács.

¹² *Urbán A.*: 1973. 51. o.

¹³ Baldacci Manó báró honvéd tábornok 1807-ben született Kolozsvárt. 1848-ban cs. kir. ezredes, az 51. gyalogezred parancsnoka, május 1-től az ONHT elnöke. Szeptember 22-én lemond és átveszi Erdélyben állomásozó ezrede parancsnokságát. Október 27-től tábornok, és a felső-erdélyi honvédc csapatok főparancsnoka. November 30-án Kolozsvár indokolatlan feladásáért tisztségétől megfosztják és Pesten hadbírótság elé állítják. 1849. január 5-én a fővárosba bevonuló osztrákok kezébe esik. Kétévi várfogságra és rangfosztásra ítélik. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848–49. Budapest, 1983. (a továbbiakban: *Bona*: 1983) 353. o.

¹⁴ *F. Kiss*: 328. o.

¹⁵ Szeth (Széth) János alezredes 1799-ben született Komáromban. 1848-ban cs. kir. alezredes a 62. (Turszky) sorgyalogezredben. Augusztus 2-től a honvéd csapatok főparancsnoka. Szeptember 13-án lemond és Bécsbe távozik. Később az osztrák hadseregben teljesít szolgálatot. *Bona*: 1983. 370. o.

¹⁶ *Urbán A.*: 1973. 312. o.

illetékeseknek, a hadügyminisztériumnak, az ONHT-nak vagy a miniszterelnöknek továbbbírta.¹⁷

Az egységes magyar katonai irányítás megteremtésére irányuló törekvés végül az ONHT-nak a hadügyminisztériumba való beolvadását eredményezte. Az OHB 1848. november 1-én rendelte el ennek végrehajtását.¹⁸

1848 végén a katonai közigazgatásnak új szervezeti alakultak, az úgynevezett hadmegyék. Az ONHT nyolc hadmegye felállítását tervezte. A hadmegyék központjai Pest, Nyitra, Pécs, Szeged, Győr, Debrecen, Eperjes és Kolozsvár voltak.¹⁹ Az ONHT elnöke EK/139. számmal kiadott rendeletében tudatta, hogy a honvéd főparancsnokságok december elsején kezdik meg működésüket.²⁰

A katonai igazgatás rendszere 1848 decemberére vált egységessé, amikor sor került a hadügyminisztérium átszervezésére. Az új szervezetet Mészáros december 6-i rendelete léptette életbe.²¹ A rendelet nyomán nyolc osztály jött létre; minden osztályt számmal és betűjellel láttak el. A katonai igazságszolgáltatást szervező igazságügyi osztály a VII-es sorszámot és a „G” betűjelet kapta.²² A megalakuló katonai főtörvényszékek a miniszter alatt közvetlenül álló bíróságok voltak.²³

A hadügyminisztérium december folyamán kialakult szervezete állandónak bizonyult. A fő problémát az jelentette, hogy az 1849. évi januári költözés során a minisztériumi személyzet jó része Pesten maradt, a legtöbb osztályigazgató nem jelent meg új szolgálati helyén Debrecenben. Nem volt államtitkár sem.²⁴ Új székhelyén január 10-én kezdte meg működését a minisztérium, személyzetének létszáma a Függetlenségi Nyilatkozat kimondásáig 90 és 110 fő között mozgott.²⁵

1849. április 15-én Mészáros lemondott miniszteri posztjáról, és május 6-ig ideiglenes jelleggel látta el a vezetési teendőket. Az új hadügyminiszter Görgei Artúr vezérőrnagy lett. Mivel Görgei egyúttal a főszereg parancsnoka is volt, távollétében többen is helyettesítették hivatalában, például Klapka György, Répásy Mihály,²⁶ Kiss

¹⁷ Uo.

¹⁸ KLÖM XIII. I. 217. o.

¹⁹ *Közlöny*, 1848. november 11.

²⁰ Uo. 1848. november 18.

²¹ Uo. 1848. december 6.

²² Uo.

²³ *F. Kiss*: 445. o.

²⁴ Uo. 352. o.

²⁵ Uo. 353. o.

²⁶ Répásy Mihály honvéd tábornok. 1848-ban őrnagy a 6. (Württemberg) huszárezredben, november 11-től ezredének ideiglenes parancsnoka. Október 12-től honvéd ezredes, a 6. huszárezred parancsnoka, egyben hadosztályparancsnok a feldunai hadtestben. December 12-től tábornok, a hadügyminisztérium pótlóvázási és újoncozási osztályának vezetője, a hadsereg lovasságának főfelügyelője. 1849. január 2-től a Balmazújvárosban alakuló tartalék csapatok, január 22-től Debrecen katonai főparancsnoka. Február-márciusban a Központi Mozgó Sereg, a későbbi II. hadtest parancsnoka. Később újra osztályfőnök a hadügyminisztériumban, május folyamán egyben ideiglenes hadügyminiszter. Július 29-én Szegeden kolerában meghal. *Bona*: 1983. 282. o.

Ernö, és Szabó Imre,²⁷ a később kinevezett államtitkár. A helyettes hadügyminiszter Klapka lett, akinek hivatalosan május 6-án adta át a posztot Mészáros.²⁸ Végül július 14-én Aulich Lajos vezérőrnagyot bízták meg a minisztérium vezetésével.²⁹

A katonai igazságszolgáltatás szervei 1848. december 15-ig

A főhadparancsnokságok bíraskodási osztályai³⁰

A bíraskodási osztály olyan jogi ügyekkel foglalkozott, amelyek nem a külön osztályban működő *judicium delegatum militare* (választott katonai bíróság) feladatát képezték. Teendője rendeletek továbbítása, az alsóbb törvényszékek vizsgálata, a fenyítő hatalom gyakorlása volt. A *judicium delegatum militare* elnöki tisztét maga a főhadparancsnok töltötte be. Ez a szerv első folyamodási törvényszék volt minden polgári perben és a nemesi bíróságokat illető ügyekben mindazon – katonai hatósághoz tartozó – személyekre nézve, akik a hadi kormányzék területén tartózkodtak, és nem a saját ezredi, vagy katonatestületi törvényhatósághoz tartoztak. Ilyenek voltak az ezredek és az ezredesnél magasabb rangú tisztek.³¹

A főhadikormányok területén az első bíraskodási fórum a hadikormányok bíraskodási osztálya volt, az ezredi és önálló katonatestületi törvényszékek. A közös birodalmi hadseregnek egységes jogrendszer érvényesült, külön magyar hadijog nem létezett.³²

A bíraskodás fellebbviteli fóruma a Bécsben székelő Általános Fellebbviteli Törvényszék, az *Allgemeine Militär-Appellations Gericht* volt. Szervezete egy elnökből, négy tábornoki rangban levő hadbíróból, egy titkárból és a szükséges segédszemélyzetből állott. Felügyelete alá tartoztak az összes tábori ezredek bíróságai, a főhadparancsnokságok, a tüzér- és műszaki csapatok igazgatóságának bírósága, a testőrségek, a rokkantházak és a bécsújhelyi katonai akadémia.³³

Az ONHT szerepe a katonai igazságszolgáltatásban

²⁷ Szabó Imre honvéd ezredes (1820–1865): kilépett hadnagy, 1848. augusztus 4-től segédtszt a hadügyminisztériumban. Október 20-tól vezérkari százados a feldunai hadtestnél. Október 30-tól őrnagy, a pozsonyi hadkerület parancsnoka. 1849 januárjától májusig Teleki László, a kormány párizsi megbízottja mellett tanácsadó. Május 3-tól alezredes a feldunai hadsereg vezérkaránál. Május 25-től ezredes, a HM felszerelési osztályának vezetője, végül június 2-től államtitkár. Emigrál. *Bona*: 1983. 299. o.

²⁸ *F. Kiss*: 363., 364., 365. o.

²⁹ Uo. 368. o.

³⁰ A magyarországi főhadparancsnokságok történetének ezzel a szakaszával részletesen foglalkozik: *Böhm Jakab*: A magyarországi főhadparancsnokság 1848 tavaszán. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1976./2. és 1983./1.

³¹ *F. Kiss*: 312., 313. o.

³² Uo. 313. o.

³³ *Cziáky Ferenc*: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története. Budapest, 1924. (A továbbiakban: *Cziáky F.*: 1924.) 117. o.

Az ONHT tanácsosait 1848. április 24-én nevezték ki, köztük a fegyelmi osztály élére, mely az igazságszolgáltatási ügyekkel foglalkozott, Kállay Ferenc³⁴ százados hadbíró.³⁵ A tanács végleges szervezete 1848 júliusára alakult ki.³⁶ Igazságszolgáltatási funkciója és hatásköre az ideiglenes fegyhatalmi szabályzatban olvasható.

A hadügyminisztérium igazságügyi osztálya

Ezt az osztályt is – mivel semilyen jogi előzménye nem volt – a semmiből kellett megteremteni. 1848 előtt a magyarországi katonaság ügyeiben a fentebb említett szervek (a főhadparancsnokságok bíraskodási osztályai) jártak el az osztrák törvények szerint.³⁷

1848 május folyamán a bécsi helyőrségi hadbíró, Halzl János³⁸ százados tervezetet juttatott el a hadügyminisztériumhoz a külügyminisztérium útján, amelyben a magyar hadsereg igazságszolgáltatási reformjára tett javaslatot.³⁹ Mészáros maga sem tétlenkedett, hanem június 21-én választmányt bízott meg a katonatörvénykezési ügyek igazgatási rendszerének kidolgozásával.⁴⁰ A választmány, amelynek feladatául a katonai igazságszolgáltatás szervezetének, különösen pedig a katonai igazságszolgáltatás felülvizsgálati részének, a fellebbviteli törvényszékek szervezetének kialakítását jelölték meg,⁴¹ erre vonatkozó tervezetét hamarosan a hadügyminiszter elé terjesztette.⁴²

Miután a szervezésben tanúsított buzgólkodása nyomán nem maradt ismeretlen Halzl János neve, július 17-én a nádor kinevezte a hadi törvénykezési szak (vagyis az igazságügyi osztály) főnökévé és egyben őrnaggyá.⁴³

Augusztusra kialakult, s egy időre véglegesnek látszó formát nyert a hadügyminisztérium szervezete, melynek, mint már említettük, VII-es számmal ellátott osztálya lett az igazságügyi osztály. Ekkor egy fogalmazó és egy segédfogalmazó is dolgozott az osztályon.⁴⁴

³⁴ Kállay Ferenc honvéd őrnagy 1790-ben született Debrecenben. Nyugalmazott cs. kir. hadbíró százados. 1848. április 19-től hadbíró őrnagy, az ONTH fegyelmi osztályának vezetője. Decemberben nyugalmaztatja magát. *Bona*: 1983. 361. o.

³⁵ *Urbán A.*: 1973. 51. o.

³⁶ *F. Kiss*: 328. o.

³⁷ Uo. 334. o.

³⁸ Halzl János honvéd alezredes 1801-ben született Budán. 1848-ban cs. kir. helyőrségi hadbíró százados Bécsben. 1848 júliusától őrnagy, a HM igazságügyi osztályának főnöke. Október 17-én honvéd alezredes. 1849. január elején jelentkezik a császári csapatoknál Pesten. A hadbíróóság felmenti. *Bona*: 1983. 359. o.

³⁹ *Urbán Aladár*: Az 1848-as magyar hadügyminisztérium megszervezése. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1976/1. (A továbbiakban *Urbán A.*: 1976./1.) 47. o. 28. jegyzet.

⁴⁰ *Közlöny*, 1848. június 29.

⁴¹ *Cziáky F.*: 1924. 145–146. o. Ennek a bizottságnak tagja volt Petrovics Ferenc helyettes főhadbíró, Nedelkovich Euthym százados várórségi hadbíró, és Molliter hadbíró a 60. (Wasa) gyalogezredből.

⁴² *Közlöny*, 1848. június 29.

⁴³ *Urbán A.*: 1976/1. 47. o.

⁴⁴ Uo. 70. o. A fogalmazó Jósa Ferenc, a segédfogalmazó Fürich Tivadar volt.

A hadügyminisztérium decemberi átszervezése az igazságügyi osztályt sem hagyta érintetlenül.⁴⁵ Néhány nappal később nyilvánosságra került, hogy az újjászervezett hivatal milyen feladatokat köteles ellátni és milyen hatáskörrel rendelkezik. Teendői a következők voltak:

- Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben a katonai igazságügyi tárgyak intézése;
 - minden, a katonai törvényhozást és a hadbírószági személyzetet érintő ügy;
 - a sáncfogságra ítélt rabok kegyelmi ügyei, és az őrzésükre vonatkozó ügyek;
 - az összes katonai hadbírószági személyzet alkalmaztatása és előléptetése;
 - minden tárgyalás a büntető, a polgári, az örökségi, a gyámsági és a gondnoksági esetekben;
 - tábornokok, törzs- és főtisztek házasságengedélyi ügyei;
 - hagyatékbiztosítási ügyek;
 - adóssági ügyek;
 - törvényhatósági perlekedések;
 - törvényjavaslatok előkészítése;
 - a katonai törvényszékek tervezetét tárgyaló dolgozatok;
 - Magyarországon és a kapcsolt részeken az összes katonai igazságügy kezelése.⁴⁶
- Az osztály igazgatója továbbra is Halzl János őrnagy maradt.

A katonai feltörvényszék és a legfelsőbb katonai törvényszék

Az új törvényszékeket felállító rendelet – melynek tervezetét az OHB-nak nyújtották be⁴⁷ – 1848. november 25-én kelt:

Miután Magyarország és a hozzá csatolt országok a szentesített törvény szerint saját önálló felelős minisztériummal rendelkeznek, a magyar hadsereg törvényes és törvénykezési ügyei kizárólag magyar katonai bíróságok hatáskörébe tartoznak, ezért – amíg a törvényhozás a kérdést törvény útján szabályozza – királyi legfelsőbb katonai törvényszék, királyi katonai feltörvényszék és letéteményi igazgatóság ideiglenes felállítását határozzák el, melyek székhelyül Budapestet jelölik ki. Határozat született továbbá arról is, hogy a felállított fellebbviteli törvényszékeknél az eljárás egyelőre a már fennálló rendelkezések szerint történik.

A fellebbviteli törvényszékek alatt állnak a magyar királyi hadsereg bárhol lévő összes törvényszékei, valamint az ország választott katonai bíróságai (iuditia delegata militaria), a helyőrségi hadbírószágok és a katonai határőrközségek tanácsai a Szerémségben, Horvátországban és a Bánságban.

További intézkedésig érvényben maradnak az addigi katonai törvények. A rendelet a törvényhatóságokat december 15-i hatállyal léptette életbe.⁴⁸

⁴⁵ *Közlöny*, 1848. december 6.

⁴⁶ *Közlöny*, 1848. december 12.

⁴⁷ *F. Kiss*: 345. o. Jegyzetek.

A feltörvényszék elnökéül Nedelkovich Euthym⁴⁹ őrnagy karhadbíró, a legfelsőbb katonai törvényszék elnökéül pedig Halzl János – immár alezredes – hadbíró nevezte ki a miniszter.⁵⁰

Az új szervek hatásköréről a honvéd zászlóalj parancsnokságait értesítik. A továbbiakban minden haditörvényszéki pert, melyben halálos ítélet születik, a katonai feltörvényszékhez kell továbbítani, annak határozatát pedig, a rögtönítélő eljárásokat kivéve, be kell várni.

A törzstisztek által elkövetett bűncselekményeket a tábori, illetve a hadmegyei főparancsnokoknak a feltörvényszékhez kell felterjeszteniük, az rendeli el a haditörvényszék megtartását. A hozott ítéletet, kihirdetése előtt, fel kell terjeszteni a feltörvényszéknek.

A századosi, illetve annál alacsonyabb rangban lévő egyének ügyében a tábori és hadmegyei főparancsnokságok rendelhetik el haditörvényszék tartását, de a per anyagát az ítélet kihirdetése előtt kötelesek felterjeszteni a feltörvényszékhez és annak határozatát be kell várniuk.

Az őrmestertől lefelé eső egyének ügyében hozott haditörvényszéki ítéleteket, ha a büntetés 5 évi fogságon túl terjed, az egész perirattal együtt fel kell terjeszteni a feltörvényszékhez.

A felségsértés, hazaárulás, pénzhamisítás, nyilvános hitelű papírok meghamisítása nyomán indított perek az ítélet kihirdetése előtt kivétel nélkül felterjesztendők a feltörvényszékhez. Ide tartoznak az olyan bűncselekmény-kísérletek is, amelyekre a törvények nyilvánvalóan halált szabnak ki.

Megszűnik az eljárási szabályoknak azon rendelkezése, mely szerint a honvédek őrmestertől kezdve lefelé csak katonai bűncselekményekért ítéltetők el katonai törvényszékek által.

Mivel a háborús viszonyok és a serezek közti eljárásmód pontosságot és egységes eljárást kíván, a polgári természetű bűncselekmények felett, a béke helyreálltaig és az országgyűlés másképpen rendelkezéig, a feltörvényszék felügyelete mellett katonai törvényszékek ítéleznek.

A katonai fellebbviteli törvényhatóságok rendeleteit a *Közlöny*ben megjelölt elnökök írják alá.⁵¹

⁴⁸ *Közlöny*, 1848. november 27.

⁴⁹ Nedelkovich Euthym honvéd őrnagy 1803-ban született Fehértemplomon. Cs. kir. helyőrségi hadbíró százados Budán. 1848 októberében a honvédseregben ugyanaz. November 20-tól honvéd őrnagy, törzshadbíró ugyanott és egyben a katonai feltörvényszék elnöke. 1849. január elején jelentkezik a császári csapatoknál. Azonos rangban visszaveszik a császári hadseregbe. *Bona*: 1983. 366. o.

⁵⁰ *Közlöny*, 1848. november 28. Halzl emellett továbbra is az igazságügyi osztály vezetője maradt.

⁵¹ Magyar Országos Levéltár, Hadügyminisztérium. Igazságügyi Osztály (A továbbiakban MOL H 84) 4. doboz. 8992./288.G. 1848. november 29.

A katonai igazságszolgáltatás alsófokú intézményei

Mivel a honvédség szervezése 1848 nyarán egyre jobban előrehaladt, mindinkább szükségessé vált, hogy megtörténjék a honvédszászlóaljak fegyügyeinek kezelésére rendelhető hadbírók kinevezése. Ennek elintézését Kállay Ferencre, az ONHT fegyelmi tanácsosára bízta.⁵²

1848. június 21-én az ONHT elnöke személyesen kérte a hadügyminisztert, hogy eszközölje ki az osztrák fellebbviteli törvényszéknél (Allgemeine Militär-Appellations Gericht) legalább 10 – magyar nyelvben járatos – hadbíró áthelyezését, és állíttassa össze a magyarul tudó nyugdíjas hadügyészek névsorát.⁵³ Egy rendelet, amely 1848. június 29-én jelent meg a *Közlöny*ben, ezt a törekvést fejezi ki.⁵⁴

Mivel Magyarországon először 10 honvédszászlóalj szervezését kezdték meg május folyamán, látható, hogy kezdetben minden zászlóalj számára egy hadügyész kinevezését tervezték. A honvédszászlóaljok egyre gyorsabb ütemű szervezése és a képzett hadügyészek hiánya miatt azonban hamarosan két-két zászlóaljnak,⁵⁵ 1848 októberében pedig néhol már három-három alakulatnak (adott esetben zászlóaljnak) kellett osztoznia egy hadbíróval, ami nem kevés gondot okozott.⁵⁶ Az egyes seregekhez is rendeltek hadügyészt.⁵⁷

A honvéd alakulatokkal szemben a sorjalogrezredek annyival voltak előnyösebb helyzetben, hogy már rendelkeztek kialakult igazságszolgáltatási szervezettel és megfelelő szakemberekkel. Ezeknél az alakulatoknál az ezredtörzshöz hadbíró is tartozott;⁵⁸ a huszárezredekénél hasonlóképpen.⁵⁹

⁵² Magyar Országos Levéltár, Országos Nemzetőrségi Haditanács. Ülésjegyzőkönyv (A továbbiakban MOL H 90) 1848. június 20. 46.

⁵³ *Urbán A.*: 1973. 316. o.

⁵⁴ *Közlöny*, 1848. június 29.

⁵⁵ *Barcy Zoltán–Somogyi Győző*: A szabadságharc hadserege. Budapest, 1986. (A továbbiakban: *Barcy–Somogyi*: 1986.) 211. o. Erről még: Az ideiglenes fegyhatalmi szabályzat. Az 1848-ban kinevezett hadügyészek egy részének névsora a függelékben található. A lista kiegészítése további kutatásokat igényel.

⁵⁶ *Közlöny*, 1848. november 2. Az október 31-i kinevezések. Ilyen műveletre került sor például a 9., 10. és a 38., a 23., 37. és a 39., a 15., 16. és a 40., vagy a 19., 20. és a 42. zászlóalj esetében. A problémát az jelentette, hogy a zászlóaljok más szolgálati helyre vezénylése hadügyész nélkül maradásukat eredményezte. A megoldásról az ideiglenes fegyhatalmi szabályzat ír.

⁵⁷ Függelék: Kinevezett hadbírók. A hadbírók különféle elnevezésének problémáját „A magyar hadsereg hadügyészi karának felállítása és képzése, valamint kinevezésének kérdése” című fejezetben próbálom tisztázni.

⁵⁸ *Barcy–Somogyi*: 1986.: 16. o. A seregrendi hadbírók azonban minden bizonnyal az Itáliában harcoló zászlóaljoknál tartózkodtak.

⁵⁹ Uo. 38. o. Ha a számszerű arányokat nézzük, meg kell állapítani, hogy míg a honvédségnél két zászlóaljhoz tervezték egy hadbíró kinevezését, addig a seregek esetében három zászlóalj és két gránátoszászad, illetve a lovasságnál egy egész huszárezred kapott egyetlen hadbíróval.

A külföldi légiók fegyelmi és büntetési ügyeit valószínűleg saját hadbíróik intézték, legalábbis a lengyel légió vadászai esetében erről tanúskodik egy hadbíróági eljárás fennmaradt iratanyaga.⁶⁰

A hadbírák tevékenysége szorosan kapcsolódott a hadbíróság intézményéhez és a hadbíróági eljáráshoz, erről külön fejezet szól.

A fegyhatalom és az ideiglenes fegyhatalmi szabályzat⁶¹

E hivatalos törvénytervezet elkészülte előtt Rác Vilmos honvéd főhadnagy hadbíró pusztá magánszorgalomból összeállította és „A hadifenyítő törvények a magyar honvédségre alkalmazva” cím alatt kiadta a magyar honvédségben érvényben lévő büntetőjogi és fegyelmi szabályok első gyűjteményét.⁶²

1848. május 30-án az ONHT ülésén Kállay felolvasta az önkéntes honvédek számára kidolgozott fegyszabályokat, amelyeket néhány észrevétel és módosítás után helybenhagytak, majd kinyomtattak.⁶³

A július 25-i ülésen felmerült, hogy e fegyszabályokat törvényerőre emeltetés céljából érdemes lenne törvénytervezetként benyújtani az országgyűlésnek. A miniszterelnök véleményét is kikérték,⁶⁴ de ő azt válaszolta, hogy arra most nincs idő.⁶⁵

Kállay őrnagy szeptember 12-én az ONHT ülésén olvasta fel a fegyhatalomról és a fegyszázad szervezetéről szóló javaslatát, melyet bővebb megvitatásra bocsátottak.⁶⁶ A szeptember 26-i ülésen, második olvasatban és néhány módosítás után, jóváhagyták.⁶⁷

Az ideiglenes fegyhatalmi szabályzat tervezetét az ONHT betervezte a hadügyminisztériumnak.⁶⁸ A tervezet „A fegyhatalom körének és fegyszázadok felállításának tervezete a honvédség számára” címet viselte, és 33 szakaszból állt.

A tervezet szerint a fegyhatalom, azaz a büntetési és megkegyelmezési jog (ius gladii et agratiandi) tulajdonképpen birtokosa az Országos Nemzetőrségi Haditanács.⁶⁹

⁶⁰ MOL H 84 2. doboz. 342. G. Az irat az 1849. február 10-i munkácsi ülésen keletkezett. „Das Kriegsgericht der Polnischen Legion des Jägers”. A hadbíróság 1 elnökből, 8 ülnökből és egy „procurator”-ból (hadbíró) állott.

⁶¹ *Cziáky F.*: 1924. 138–143. o. Az egész szabályzat Cziáky tolmácsolásában olvasható, benne némely kiegészítésekkel.

⁶² Uo. 137. o. A kiadás dátumáról nem szolgál felvilágosítással.

⁶³ MOL H 90 1848. május 30. 29. Nem lehet tudni, hogy vajon végérvényesnek szánták-e az ekkor jóváhagyott szabályzatot, mivel felmerült a kérdés, hogy mi történjék a zászlóaljához küldendő példányokkal. MOL H 90 1848. július 7. 122.

⁶⁴ Uo. 1848. július 25. 171.

⁶⁵ Uo. 1848. augusztus 5. 192. Erről a tervezetről nem találtam más adatot, lehet, hogy az ideiglenes fegyhatalmi szabályzat előzménye?

⁶⁶ Uo. 1848. szeptember 12. 143.

⁶⁷ Uo. 1848. szeptember 26. 167.

⁶⁸ *Cziáky F.*: 1924. Szeptember 20-át ír, de ez valószínűleg csak 26-a után történt. 138. o.

⁶⁹ Uo. A 138. oldalon ezt a jogot a bécsi udvari haditanácsnak tulajdonítja, ami valószínűleg annak a tévedésnek a következménye, hogy a gyakran csak haditanácsnak nevezett ONHT-t összekeveri a bécsi haditanáccsal.

A bírói felsőbbbségi jogot, eredeti jogánál fogva, csakis az ONHT birtokolja; minden más azzal felruházott igazságszolgáltatási szerv, vagy parancsnok csak származékos alapon gyakorolhatja azt. Az átszármaztatás átruházási okmánnyal történik.⁷⁰

E felhatalmazás a honvédseregben nem járt automatikusan együtt a parancsnoki kinevezéssel, hanem azt a kinevezett parancsnoknak kellett kérvényeznie. (Hadik Gusztáv⁷¹ ezredes például 1849. január 6-án kért ilyen felhatalmazást, bár akkor már nem az ONHT-tól, hanem a hadügyminisztérium igazságügyi osztályától, amely a Haditanács megszűnése után gyakorolta ezt a jogot. A kért jogot meg is kapta, részletes rendelkezésekkel, hogy mire terjed ki az.⁷² A rendelkezésre álló források szerint hasonló módon tett szert e jogra a 13. és a 14. honvédszászlóalj parancsnoka is,⁷³ vagy például Rohonczy Lipót alezredes, a 16. (Károlyi) huszárezred parancsnoka.⁷⁴)

1848 végéig nem azonos szabályok vonatkoztak a seregre, illetve a nemzetőr- és honvédszászlóaljakra. Ez utóbbi alakulatok tagjai – őrmesterrel kezdődően lefelé – csak katonai jellegű bűncselekményeik következményeként kerültek katonai bíróság alá, amelyet a nemzetőrség esetében a nemzetőr esküdtszék gyakorolt; közönséges (nem katonai) bűncselekmények elkövetése esetén polgári bíróság ítélkezett felettük.⁷⁵

Mivel a honvédsereg legkisebb adminisztratív egységei nem az ezredek, hanem a zászlóaljak voltak, a zászlóaljparancsnok volt az a legalacsonyabb beosztású parancsnok, aki a *ius gladii* et *aggratiandi*val rendelkezett. (A zászlóaljparancsnokok a szabályzat szerint elvileg őrnagyok voltak, a tervezet ezért zászlóaljparancsnok helyett mindenkor őrnagyot említ, de zászlóaljparancsnokot ért alatta):

Az esetben, ha valamelyik őrnagy akadályozva volna zászlóaljparancsnoki teendői személyes ellátásában, vagy a zászlóalj parancsnok nélkül marad, az átmeneti időszakra a büntető és kegyelmezési jog gyakorlását a tervezet szerint háború idején a tábor főparancsnoka, béke idején a honvédség főparancsnoka veszi át, és mindaddig gyakorolja, amíg az akadály meg nem szűnik, illetve az új parancsnok kinevezése meg nem történik.

Mind a büntetési, mind a kegyelmezési jogot bizonyos korlátozásokkal szorította meg a szabályzattervezet:

⁷⁰ Uo. 138–139. o.

⁷¹ Hadik Gusztáv (Ágoston) gróf honvéd ezredes (1801–1873): nyugalmazott alezredes, 1848. június 19-től nemzetőr alezredes, az Arad-Csanád megyei lovas nemzetőrség parancsnoka. Részt vesz a délvidéki harcokban. December 1-től ezredes, a szegedi hadmegye parancsnoka. 1849. január végétől a Szegeden visszamaradó bácskai csapatok parancsnoka. Májustól a tartalék hadtest ugyanitt alakuló hadosztályának parancsnoka. Július 29-től betegség miatt szolgálaton kívül. Aradon esik fogságba, ahol 18 évre ítélik. *Bona*: 1983. 166. o.

⁷² MOL H 84 1. doboz. 30.G. A fegyhatalmi joggal oly módon ruháztatott fel, hogy a haditörvényszék tartását elrendelheti, a hozott ítéleteket megerősítheti, a büntetéseket mérsékelheti illetve elengedheti, de a halálos és az 5 évnél hosszabb sáncfogságra kimondott ítéleteket a katonai feltörvényszéknek megvizsgálás és megerősítés végett köteles felterjeszteni, kivéve a rögtönbírói ítéleteket, melyek természetesen fel sem terjeszthetők.

⁷³ Uo. 6. doboz. 399.G. 1849. március 2.

⁷⁴ Uo. 4. doboz. 615.G. 1849. március 9.

⁷⁵ *Cziáky F.*: 1924. 145. o. Ezt majd csak az ONHT november 29-i rendelete szünteti meg.

1. A zászlóaljparancsnokok béke idején csak azokat az ítéleteket erősíthetik meg és hajthatják végre, amelyeknél a büntetés időtartama az 5 évet nem haladja meg.

2. A felségsértési pereket az ítélethozatal után kötelesek az ONHT-hoz felterjeszteni.

3. A főtisztek elleni pereket akkor kell felterjeszteni a ONHT-hoz, ha az ítélet a főtisztnak rangjától való megfosztását mondja ki, avagy a felmentő ítéleteket akkor, ha a felmentés bizonyítékok hiánya miatt történik.

Mivel a rögtönbíráskodás esetében a fegyelem érdeke azt parancsolja, hogy a bűnös a lehető legrövidebb idő alatt bűnhődjön, az őrnagyok büntetési joga e tekintetben korlátlan terjedelmű.

A kegyelmezési jog békében és háborúban egyaránt korlátlan; tartalmánál fogva a hozott ítéletekben kiszabott büntetés teljes elengedésére, vagy enyhítésére terjed ki. (A kegyelmezési jogot mindössze egy esetben korlátozták, azoknál a bűncselekményeknél, amelyekre mind békében, mind háborúban halálbüntetést írt elő a szabályzat.)

Ha az egész zászlóalj, vagy több zászlóalj ellen kell egyszerre, egy időben, egy cselekmény miatt a büntetőbírói eljárást megindítani, a büntetési hatalmat háborúban a hadseregparancsnok, békében a honvédség főparancsnoka gyakorolja, ha pedig a zászlóalj őrnagya ellen kell büntetőbírói eljárást indítani, a vizsgálat elrendelése és a haditörvényszék összeállítása érdekében háború esetén a tábor főparancsnokának, béke idején a honvédség főparancsnokának az ONHT-hoz kell fordulnia. Ilyen esetekben az ONHT a tervezet szerint több zászlóaljból vezényeltet ki tagokat a haditörvényszék összeállításához. E haditörvényszék elé vagy a ONHT utasítása alapján, vagy pedig az érdekelt fél kérelmére utaltatnak egyes konkrét bűnügyek. Az ilyen esetekben hozott ítéletek minden esetben felterjesztendők a Haditanácshoz.

Az igazságszolgáltatás lefolyása a tervezet szerint:

A honvéd tüzérség külön törvényhatóságot képez, amelynek parancsnoka ugyanolyan terjedelmű jogkörrel bír, mint a zászlóalj parancsnoka.

A szekerészek, valamint a műszaki csapatok és osztagok felett, amennyiben azok külön törvényhatósággal nem rendelkeznek, a tüzérség főparancsnoka gyakorolja a büntető hatalmat.

A hadbírák, orvosok, számvevő tisztek, s minden más olyan szolgálatúak, akik eddig hadiesküt nem tettek, őket a hadicikkek megtartására eskü nem kötelezi, s ezért katonai bűncselekményt el nem követhetnek,⁷⁶ ezután a hadiesküt éppen úgy kötelesek letenni, mint a harcoló egységek tagjai, kikkel így azonos jogállásúvá válnak, és a katonai törvények hatálya rájuk is kiterjed.

E tervezet szerint tehát a magyar honvédségben gyakorolt igazságszolgáltatás legfelsőbb szerve a ONHT volt, hatáskörébe tartozott a büntetési és kegyelmezési jog gyakorlása és átruházása, a katonai igazságszolgáltatás ellenőrzése általában és az egyes felmerült esetek kapcsán, valamint az alkalmazásban lévő jogszabályok módosítása.

⁷⁶ A szerző valószínűleg arra gondolt, hogy (az eladdig) nem katonai személyek cselekményeikért polgári bíróság előtt voltak felelősek.

A ONHT a hozzá felterjesztett bűnperekben az ítéletet nem súlyosbíthatta, hanem csak megerősíthette, vagy enyhíthette, s ha az ítélet súlyosbítását látta szükségesnek, azt a később megszervezendő honvéd főtörvényszékekhez kellett felterjesztenie.

Az egyes zászlóaljok és parancsnokságok törvénykezési autonómiáját viszont a ONHT javára kötötte meg a tervezet. Minden fontosabb dologban – mielőtt azokban ítéletet hoztak, vagy a hozott ítéletet kihirdetették volna – az egész peranyag az ONHT-nak volt felterjesztendő, hogy az, a tények ismeretében, az alsóbb törvényszékeket⁷⁷ a szükséges utasításokkal ellássa.

Végül a ONHT-nak, mint igazságügyi szervnek a szervezetére és eljárási szabályaira nézve a tervezet kimondta:

Az ONHT-nál a felterjesztett ügyeket az igazságügyi osztályfőnök és a szükség szerint mellé rendelt segédelőadók vizsgálják át, az általuk hivatalosan felterjesztett előadást követően szavazás nyomán mondják ki a felső határozatot. Nagyobb fontosságú perekben a ONHT elnöke az osztály főnökének meghallgatása után két előadót is megbízhat ugyanazon per átvizsgálásával.

A tervezet utolsó része a fegyszázadok felállításáról intézkedett az alábbiak szerint:

A fegyelmi kihágásokat elkövető és fegyelemellenes magatartást tanúsító legénységi állományú egyének közül mind a közkatonaikat, mind a javíthatatlan altiszteket is fegyelmi bizottmány elé kell állítani. E bizottmányt egy százados, egy hadnagy, egy őrmester, egy tizedes és egy közlegény alkotja. Ülésén a hadbíró is köteles jelen lenni és ott jegyzőkönyvet felvenni.

A bizottmány a renitenskedő katonát, vagy altisztet megint és figyelmezteti, hogy ha fél év eltelte után sem tanúsít jobb magatartást, a közlegényt azonnal a fegyszázadba osztják be, az altisztet pedig előbb lefokozzák, és azután kerül sor a fegyszázadba történő beosztására.

A fegyszázadba történő beosztás bírói eljárás után is bekövetkezhet, mint az ítélelhozatal közigazgatási természetű következménye, és pedig azon közlegényeknél, akik – bár nagyobb vétségekért már kétszer elítéltek – harmadszor is bűncselekményt követnek el. Ez esetben nem csupán a harmadik ítéletben kiszabott büntetést kell elszenvedniük, hanem ezen felül büntetésük letöltése után fegyszázadba kerülnek.

Megjegyzendő, hogy ez utóbbiaknak semmi gyakorlati jelentősége nem lett, mivel a fegyszázadok sohasem alakultak meg.

A főtisztek ellen eljárási hivatott fegyelmi bizottmány tagjainak összeállítása a ONHT rendeletére történt.

A bizottmány a hozzá feljelentett tisztet magához rendelve kihallgatja, s ha fegyelemellenes magatartását, vagy véttségét megállapította, figyelmezteti, hogy tanúsítson kedvezőbb magatartást, s e célból egy év próbaidőt ad, melynek esetleges eredménytelen eltöltése után a fegyelmi bizottmány a ONHT-hoz javaslatot terjeszt fel, s utóbbi dönt abban a kérdésben, hogy a kérdéses tisztet milyen körülmények között bocsássák el a honvédség kötelékéből.

⁷⁷ Az alsóbb törvényszékeket, pl. az alakulatok hadbíróságait.

A fegyelmi bizottmány eljárása csak azokban az esetekben alkalmazható, amikor a törvényes vizsgálatnak nincs helye. Ez a szakasz tehát a fegyelmi fenyítő és büntető bírói eljárás elhatárolását foglalja magában.

Az ONHT által benyújtott tervezethez a hadügyminisztérium igazságügyi osztálya a következő módosításokat fűzte:

A kérdéses tervezet 1. §-hoz javasolta, hogy emeltessék ki az a törvénycikk és az azt jóváhagyó királyi szentesítés, mely az Országos Nemzetőrseregi Haditanácsot a büntetési és kegyelmezési joggal felruházta és amelynek következtében az alább következő paragrafusokat, mint szabályokat elfogadták.

Az igazságügyi osztály feleslegesnek találta zászlóaljanként egy hadbíró beosztását, és azt, hogy minden zászlóaljparancsnok rendelkezék a büntetési és megkegyelmezési joggal. Helyette azt javasolta, hogy két-két zászlóalj együtt képezzen egy igazságszolgáltatási egységet, a bírói joggal az idősebb zászlóaljparancsnok rendelkezék; az ő akadályoztatása esetén joga automatikusan szálljon át a helyettesére.⁷⁸ Arra az esetre pedig, ha az egyik zászlóaljat más helyre vezénylik, a különvált zászlóalj az új állomáshoz legközelebbi katonai törvényszék⁷⁹ joghatósága alá kerüljön.

Rögtönítelő eljárás elrendelése, lefolytatása és a hozott ítélet végrehajtása hadbíró jelenléte nélkül nem történhet meg. A rögtönítelő eljárás alkalmazását az osztály gyilkossági kísérlet, hamis pénz verése, és nyilvános hitelpapírok hamisítása esetén javasolta.

A tisztek elleni ügyeket – az elsőbírósági ítélet súlyosságától függetlenül – minden esetben az ONHT-hoz kell felterjeszteni.

Az ONHT-ban a per előadásakor az bírói testület tagjai a következők: egy (szavazat nélküli) elnök, az igazságügyi osztály főnöke és két, arra alkalmas hadbíró.

Az ONHT tervezetét a hadügyminisztérium kiegészítő javaslatai alapján átdolgozva 1848. október 6-án adták ki és léptették életbe a honvédseregben.

A felsőbb katonai törvényszékek november 25-i létrehozása azonban a szabályzat módosítását tette szükségessé.

Az ideiglenes fegyhatalmi szabályzathoz 1848. november 29-én az ONHT 8 992/288. sz. rendeletével az alábbi módosításokat fűzte.⁸⁰

Rögtönítelő törvényszéket tartani hadbíró nélkül nem lehet. A hadtestek parancsnokai és a fővezérek a rögtönbíráskodást a következő esetekben rendelhetik el:

- a) szolgálatban való ellenszegülés legfőbb fokozata;
- b) pártütésre és lázításra való felbujtás, ha ez utóbbi kitört, vagy a kitöréshez közel áll;
- c) várak és más erősségek feladását célzó demoralizáló szónoklatok, és olyan koholt hírek terjesztése, melyek a védősereg lehangolását célozzák;

⁷⁸ Ez esetben valószínűleg arra gondol a szerző (Cziáky), hogy a *másik zászlóalj parancsnokára* száll át ez a jog, nem pedig az idősebbik parancsnok zászlóaljának *helyettes* parancsnokára.

⁷⁹ Pl. valamely seregtest hadbírósága

⁸⁰ *Közlöny*, 1848. november 27.

- d) törvényellenes zsákmányolás;
 - e) szökés és a szökevények fegyverrel való ellenállása az elfogásra kirendelt egységgel szemben;
 - f) idegen hadszolgálatra toborzás, belföldieknek külföldre e célból való erőszakos kihurcolása és a magyarországi katonaságnak külföldi letelepedésre való készítése esetén;
 - g) dögmirigy-(kolera-)vonal erőszakos, vagy alattomos áthágása, ha a legszorosabb vonal van húzva;
 - h) előljárók ellen irányuló gyilkossági kísérlet, mely által az a) pontban foglalt szolgálatbeli ellenszegüléssel egy vonalra helyezhetők;
 - i) a rögtönítélő pereket befejezésük után átnézés és fenntartás végett a feltörvényszékhez kell felterjeszteni (természetesen ítélethozatal és -végrehejtés után).⁸¹
- A *Közlöny* tanúsága szerint ezt a módosító rendeletet 1849. április 4-én 906. G. szám alatt újból megerősítették és kiadták.⁸²

Az igazságszolgáltatás felsőbb szerveinek működése 1849 januárjától

A katonai vezetés nem sokáig örülhetett az egységes katonai irányítás és ezzel együtt az igazságszolgáltatás egységes szervezete létrejöttének. A kormány 1848 december végi–1849 január eleji Debrecenbe költözése során sokan kihasználták az alkalmat, hogy kilépjenek a honvédség kötelékéből. Ezt az utat választotta az igazságügyi osztály vezetője, Halzl János, a katonai feltörvényszék elnöke, Nedelkovich Euthym és a fel-, illetve legfelsőbb katonai törvényszék ülnökei is. Az igazságügyi osztály ideiglenes vezetője Jósa Ferenc lett,⁸³ aki titkári beosztásban addig a 16. (Károlyi) huszárezred számfeletti hadbírója volt.⁸⁴

A helyzet azért is súlyos volt, mert – mint Jósa írta az Országos Honvédelmi Bizottmánynak – a katonai igazságszolgáltatási ügyeket csak elsőbírósági szinten lehetett intézni, a hadseregbeli hadbírák felett nem volt semmilyen szerv, amely ellenőrizte volna őket, vagy ahová fellebbezni, illetve a periratokat felterjeszteni lehetett volna.⁸⁵

Az osztály ideiglenes vezetése is átlátta a helyzet tarthatatlanságát, ezért sürgette a felsőbb szerveket, hogy intézkedjenek az osztály vezetőjének kinevezése tárgyában.⁸⁶ A sürgetések hatására – az OHB áldásával – megkezdődött a katonai felső törvényszékek újjászervezése. Kossuth azonban kikötötte, hogy a szükséges személyzetet ne a hadsereg

⁸¹ Ez a rögtönítélő eljárás jellegéből magától értetődően következik.

⁸² *Cziáky F.*: 1924. 144. o. Cziáky itt „a magyar honvédség közlönyét” említi. Ilyen címet viselő folyóirat nem létezett.

⁸³ Jósa (Józsa) Ferenc (1818–1868): köz- és váltóügyvéd, 1848 júniusától iktató, majd fogalmazó a hadügyminisztérium igazságügyi osztályán. 1849 januárjától az osztály ideiglenes vezetője. Január 16-tól százados. *Bona Gábor*: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988. (a továbbiakban: *Bona*: 1988.) 294. o.

⁸⁴ *F. Kiss*: 358. o.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ MOL H 84 2. doboz 21.G. Jósa ezt az iratot tévesen 1848(!). január 12-i dátummal látta el.

tagjaiból válogassák össze, hanem a minisztériumból és a nyugdíjas tisztek közül nevezzenek ki arra alkalmas személyeket.⁸⁷

1849. január közepére végre sikerült vezetőt találni az igazságügyi osztály élére. A hadügyminiszter a sürgősen Debrecenbe rendelt Meirhoffer Károlyt⁸⁸ bízta meg az osztályigazgatói teendők ellátásával.⁸⁹

Egy hónap elteltével már egészen jól állt az osztály szervezése. A január folyamán még csak egy titkárból, egy segédfogalmazóból és 5–6 hadbíró gyakornokból álló személyzetet február közepére már egy osztályvezető, a meglévő tikáron kívül egy fogalmazó, egy segédfogalmazó,⁹⁰ egy írnok és hat hadbíró gyakornok alkotta.⁹¹

A katonai feltörvényszék élére is hamarosan sikerült megfelelő szakembert szerezni. Február 16-án Kalmár György⁹² hadbíró kapitányt nevezte ki a hadügyminiszter erre a posztra, és ezzel párhuzamosan sor került őrnagyi előléptetésére is.⁹³

A katonai igazságszolgáltatás legfőbb szerve – a legfelsőbb katonai törvényszék – Halzl János és az ülnökök távolmaradásával szintén elnök és bírák nélkül maradt. Meirhoffer februári kinevezése azonban megoldani látszott ezt a problémát, ugyanis az igazságügyi osztály élére történő helyezésekor egyben a legfelsőbb katonai törvényszék elnökévé is kinevezték.⁹⁴

Az igazságügyi osztály és a legfelsőbb katonai törvényszék vezetőjének egy személyben való egyesülése már november–decemberben megfigyelhető jelenség volt

⁸⁷ *F. Kiss*: 358–359. o.

⁸⁸ Meirhoffer Károly honvéd alezredes 1813-ban született Kőszegen. 1848 júniusától százados, helyőrségi hadbíró Nagyváradon. Októberben csatlakozik a honvédsereghez, novembertől a bánáti hadtestnél főhadbíró. 1849. február 13-tól őrnagy és a hadügyminisztérium igazságügyi osztályának vezetője. Június 27-től alezredes a fegyverletételig. Néhány havi fogság után kegyelmet kap. *Bona*: 1983. 234–235. o.

⁸⁹ MOL H 84 2. doboz 21.G. 1849. Az irat január 12-én kelt. Cziáky (149. o.) a kinevezést február 11-re teszi. Meirhoffer az aldunai mozgó sereg főbírája volt századosi rangban (*F. Kiss*: 359. o.). *F. Kiss* azt írja hogy február 3-án nevezték ki elsejei hatállyal. Meirhoffer még decemberben – a hadügyminisztérium megkerülésével – karhadbírói kinevezésért folyamodott az OHB-hoz, az OHB azonban megkapta Halzltól a magáét, hogy ne avatkozzon bele az igazságügyi osztály hatáskörébe (MOL H 84 2. doboz 21.G. alatt 1302. G. 1848.).

⁹⁰ Fürich Tivadar fogalmazót és Hanulik Lajos segédfogalmazót 1849. január 22-én nevezte ki Mészáros (*Közlöny*, 1849. január 27.).

⁹¹ *F. Kiss*: 359. o. A hónap folyamán a hadügyminiszter utasította az igazságügyi osztályt, hogy terjessze fel az alkalmazottakról szóló kimutatást. Az alkalmazásban lévők eszerint: Meirhoffer Károly őrnagy karhadbíró, Jóna Ferenc százados hadbíró, Fürich Tivadar fogalmazó, Szakony József segédfogalmazó, Szigethy Antal írnok, Jekelfalusi Antal, Péterffy Sándor, Stiff Károly, Kóczian Ágoston és Keresztúri Ferenc hadbíró gyakornokok. (MOL H 84 6. doboz 505. G.)

⁹² Kalmár György honvéd alezredes 1819-ben született Sopronban. 1848-ban hadbíró százados a 2. (Hannover) huszárezredben. A nyár folyamán részt vesz a délvidéki harcokban. Októbertől a bácskai hadtest főbírája. 1849. február 16-tól őrnagy, a katonai feltörvényszék elnöke Debrecenben. Június 26-tól alezredes a világosi fegyverletételig. A császári hadbíroság felmenti. *Bona*: 1983. 188. o.

⁹³ *Közlöny*, 1849. február 17. A feltörvényszéki kinevezéséről *F. Kiss*: 359. o. Az elnöki osztály vezetője, Korponay János február 12-én írt át az igazságügyi osztálynak, melyben értesíti azt Kalmár feltörvényszéki kinevezéséről (H 84 6. doboz 294. G.) Az őrnaggyá való kinevezési oklevelet kézbesítés céljából a hadügyminisztérium február 17-én küldi át az igazságügyi osztálynak. (A H 84 6. dobozában volt 3 507. számmal. Valószínűleg az elnöki osztály iktatószáma).

⁹⁴ *Cziáky F.*: 1924. a 149. oldalon a HM 2 044.E. és 2 100. A. számú iratokra hivatkozik az igazságügyi osztály élére történő kinevezésnél is. MOL Hadügyminisztérium, Általános iratok (H 75) 60. doboz.

Halzl kineveztetései által. Ezt minden bizonnyal a képzett és megfelelő tapasztalattal rendelkező magyar hadügyészek hiánya indokolta, és mivel ez a körülmény 1849 januárja és februárja folyamán nem hogy nem szűnt meg, hanem – a korábbi elnökök távolmaradásával – még súlyosbodott is, egyértelmű volt, hogy Meirhoffernek a legfelsőbb katonai törvényszék elnöki posztját is el kell vállalnia. Ez nem jelentett mást, mint a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás egybefonódását, igaz, csak kényszerből. Ezt a decemberi átszervezés megpróbálta ugyan elkerülni,⁹⁵ ám sikertelenül.

A két törvényszék berendezési tárgyairól – mielőtt még a személyi állomány kiegészült volna – már jó előre gondoskodtak. A feltörvényszéken egy hosszú asztal, hat szék, hat tinta- és porzótartó, a hivatalszobában hat íróasztal, hat szék és egy iratszekrény elhelyezését látták jónak. A legfelsőbb törvényszék számára egy hosszú asztal, hat szék, hat tinta- és porzótartó, a hivatalszobába öt asztal és egy iratszekrény rendszeresítését vélték szükségesnek, ez utóbbiakat az elnök, a három ülnök és a titkár számára.⁹⁶ Ebből a listából nem csak a gondos szervezők optimizmusa sugárzik, hanem az is látható, hogy milyen szervezeti felállást terveztek a fel- és legfelsőbb törvényszéken (ekkor még ugyanis, mint látható, eléggé hiányos állománnyal működtek).

Debreceni működése során egy ideig – talán márciusig – a feltörvényszék is az igazságügyi osztály keretein belül tevékenykedett, legalábbis erre enged következtetni Kalmár egyik átirata az osztálynak, melyben azt írja a hivatalos lap elosztása kapcsán, hogy az osztály azidáig egy példányt kapott a *Közlönyből*, „és miután a feltörvényszék az osztálytól különvált”, a nevezett folyóirat példányaiból nem részesülnek.⁹⁷ Összeolvadásról azonban nem lehet beszélni, mivel irataikat továbbra is külön iktatták.⁹⁸

A feltörvényszék személyzetének kiegészítéséről április 1-én született rendelkezés. Ekkor került sor egy titkár, egy segédfogalmazó, egy iktató és sorozó, egy kiadó, valamint egy első és egy másodírnok kinevezésére.⁹⁹

A feltörvényszéki tárgyalások április 17-ig tulajdonképpen az elnök egyszemélyi részvételével folytak, és határozathozatalával zárultak. Ez az áldatlan állapot ekkor szűnt meg, ugyanis a nevezett időpontban a 247. G. szám alatt kelt legfelsőbb törvényszéki leirat szerint a feltörvényszéket ideiglenesen két ülnökkel egészítették ki.¹⁰⁰ Április 27-től minden héten pénteken tartotta üléseit és az előadási íveket ülésenként a legfelsőbb katonai törvényszékhez terjesztette fel.¹⁰¹

⁹⁵ F. Kiss: 368. o.

⁹⁶ MOL H 84 4. doboz 201. G. Az iktatószám minden bizonnyal az osztályé, az irat így február 5–10. körül keletkezhetett.

⁹⁷ MOL H 84 4. doboz 756. G. 1849. Az irat március 18-án kelt.

⁹⁸ A MOL H 84 4. doboz 1 286. G. iraton a 122. h. f. t. szám szerepel.

⁹⁹ Név szerint: Jósza Ferenc titkár, Török Pál segédfogalmazó, Boldizsár János iktató és sorozó, Révay János kiadó, Hollóligeti Ferenc első írnok, Thodorovich Anasztáz másodírnok, Korponay átirata 8 226. E. (H 84 7. doboz 966. G.). Ez megjelent a *Közlöny* április 6-i számában is. Cziáky itt tesz említést az ülnökök kinevezéséről, holott erről itt nincs szó.

¹⁰⁰ MOL H 84 4. doboz 1 286. G. A feltörvényszéki száma: 122. h. f. t.

¹⁰¹ Uo.

A legfelsőbb törvényszék személyzetét a feltörvényszékekkel egyidőben nevezték ki. A szervezet hasonló a feltörvényszékéhez, egy titkár, továbbá egy fogalmazó, egy segédfogalmazó, egy iktató és sorozó, egy kiadó, egy írnok és egy másodírnok nyert alkalmazást.¹⁰² A törvényszék továbbra is az igazságügyi osztállyal működött együtt, sőt ez a kapcsolat annyira meghatározó volt, hogy a feltörvényszék elnöke a perek feliratait „*az igazságügyi osztálynak, s az ezzel összekötött legfelsőbb törvényszéknek*” címezte.¹⁰³ Nem valószínű, hogy a teljes összeolvadásra sor került volna, mivel a két szerv iratait külön számozták, de mindkettőén szerepelt az igazságügyi osztály „G” betűjele.¹⁰⁴

A legfelsőbb katonai törvényszék szervezete április végén ismét nagy lépéssel került közelebb az ideális felálláshoz. Ekkor két ülnököt neveztek ki, Sándor András¹⁰⁵ nyugalmazott százados hadbíró valamint Schribek József¹⁰⁶ 2. székely határőrgyalogezeredbeli hadbíró százados személyében.¹⁰⁷

A feltörvényszék szervezete ezzel egyidőben kezdett kiegészülni. A hadügyminiszter Jászay Gábor¹⁰⁸ százados hadbíró ideiglenes ülnökké,¹⁰⁹ május végén pedig Medveczky Árpád,¹¹⁰ 11. (Székely) huszárezredbeli százados hadbíró a feltörvényszék rendes ülnökéül nevezte ki.¹¹¹

Végül érdemes néhány szót ejteni arról, milyen rangban szolgáltak a felsőbb igazságszolgáltatási szervek alkalmazottai. Az igazságügyi osztály vezetője hivatalba lépésekor őrnagyi rangra lépett elő. A feltörvényszék elnöke, Kalmár György, Meirhofferhez hasonlóan, őrnagysággal cserélte fel századosi (kapitányi) rangját, amikor

¹⁰² *Közlöny*, 1849. április 6. Név szerint: Tóth Elek titkár (azelőtt Nagyváradon helyőrségi hadbíró), Fürich Tivadar fogalmazó, Tóbi István gyakornok segédfogalmazó, Gúthi Károly iktató és sorozó, Szakonyi József kiadó, Szigethy Antal írnok, Schiller Károly gyakornok másodírnok.

¹⁰³ Például egy 1849. május 8-án kelt perkísérőiraton (H 84 2. doboz 1 595. G.).

¹⁰⁴ MOL H 84 4. doboz 1 286. G. Az irat 1849. április 21-én kelt. Annak az iratnak, amelyre hivatkozik, törvényszéki iktatószáma 247. G.

¹⁰⁵ Sándor András honvéd őrnagy 1797-ben született Egerben. 1848 tavaszán helyőrségi hadbíró százados Nagyszébenben. 1849. március 11-én Nagyszében bevételekor csatlakozik a honvédsereghez. Április 30-tól ülnök a legfelsőbb katonai törvényszékknél. Május 8-tól őrnagy. Világosnál esik fogságba, a császári hadbírószék megfosztja rangjától. *Bona*: 1983. 287. o.

¹⁰⁶ Schribek József honvéd őrnagy 1815-ben született Bécsben. 1848. március 16-tól hadbíró százados a 15. (2. Székely) határőrezrednél Kézdivásárhelyen. Októberben ezredével csatlakozik a honvédsereghez. 1849. április 16-tól ülnök a legfelsőbb katonai törvényszékknél. Május 8-tól őrnagy. Világosnál esik fogságba. A császári hadbírószék rangfosztásra ítéli. *Bona*: 1983. 290. o.

¹⁰⁷ *Közlöny*, 1849. május 3. A kinevezések április 30-án keltek.

¹⁰⁸ Jászai Gábor honvéd százados (1822–1868): 1848 szeptemberétől a hadbírói tanfolyam hallgatója. Október 9-től hadbíró hadnagy a 3., 4. és 5. honvédszászlóaljnál. 1849. január 20-tól helyőrségi hadbíró főhadnagy Debrecenben. Április 16-tól százados és a legfelsőbb katonai törvényszék ülnöke. Világosnál esik fogságba. *Bona*: 1988. 287. o.

¹⁰⁹ *Közlöny*, 1849. május 3.

¹¹⁰ Medveczky (Medveczky) Árpád honvéd őrnagy 1816-ban született Eperjesen. 1848 tavaszától hadbíró százados a 11. (Székely) huszárezredben. 1848 októberében ezredével csatlakozik a honvédsereghez, és részt vesz Háromszék védelmében. 1849 márciusától a brassói hadosztály hadbiztosa, április 16-tól ülnök a legfelsőbb katonai törvényszékknél. Május 20-tól őrnagy ugyanott. Nyolchavi vizsgálat után kegyelmet kap. *Bona*: 1983. 234. o.

¹¹¹ *Közlöny*, 1849. május 31. A kinevezés május 29-én kelt. Őt a hadügyminiszter távollétében Kiss Ernő altábornagy nevezte ki

kinevezték az elnöki posztra.¹¹² Meirhoffert és Kalmárt június 27-én Görgei hadügyminiszter alezredessé léptette elő.¹¹³ Az igazságügyi osztályon és a feltörvényszéken dolgozó titkárok századosi rangban szolgáltak. A feltörvényszék ülnökei századosi rangot viseltek, egyiküket, Medveczky Árpádot június 11-én őrnaggyá léptették elő.¹¹⁴ Az eredetileg szintén századosi rangú legfelsőbb törvényszéki ülnököket, Sándor Andrást és Schribek Józsefet a hadügyminiszter távollétében Kossuth léptette elő, Batthyány Kázmér ellenjegyzése mellett, őrnaggyá.¹¹⁵

Igazságszolgáltatási és fenyítési eljárás a honvéd hadseregben

A császári-királyi hadseregben az osztrák katonai büntetőjog volt érvényben; külön magyar katonai büntetőjog nem létezett. Az osztrák katonai büntetőjog, ugyanúgy mint a civil, a magyar büntetőjog szokásjogi jellegével szemben írott jogszabályokon alapult, éspedig a Mária Terézia korából származó, de azóta többször módosított, utoljára 1819-ben átdolgozott hadicikkeken, a XVIII. század végén, majd a XIX. század elején kiadott különböző Strafnormákon és szolgálati szabályzatokon. A legfontosabb eljárási szabályokat az 1790. július 31-i Strafnorma tartalmazta. Az osztrák katonai büntetőjog anyagi szabályai rendkívül szigorúak voltak viszont elismerte a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvét.¹¹⁶

A bűnvádi eljárás teljesen inkvizitórius jellegű volt, a bizonyítás kizárólag nyomozásként folyt le, maga a hadbírói tárgyalás is csak speciális részét képezte a nyomozásnak. Az eljárásban védő nem szerepelhetett, az ítéleteknek csak egészen szűk körét lehetett fellebbezéssel megtámadni.¹¹⁷

Az osztrák katonai büntetőjognak az ország területén való érvényesítését az 1848-as márciusi törvényhozás egyáltalán nem korlátozta. Az 1848:XXII. törvénycikk egyedül a nemzetőrség számára volt irányadó és a törvény 34. paragrafusa is egyedül a nemzetőrség, nem pedig a sorkatonaság tagjait mentesítette a testi büntetések alól. Az új országgyűlés pesti ülészakán elfogadott katonai törvényjavaslat sem döntötte meg az osztrák katonai büntetőjog hatályosságát. Ennek 23. paragrafusa csupán arra hatalmazza fel a hadügyminisztert, hogy „az eddigi hadi törvénykezést ideiglenesen is az ország jelen állásához alkalmaztassa.” Az új katonai büntetőtörvénykönyv tervezetét a hadügyminiszternek a következő országgyűlés elé kellett volna terjesztenie. Az anyagi büntetőjogban is mindössze annyi változást jelentett az új katonai törvény, hogy a 24. paragrafus az egész magyar hadseregnél eltörölte a testi büntetéseket.¹¹⁸

¹¹² Uo. 1849. február 27.

¹¹³ Uo. 1849. június 30.

¹¹⁴ MOL H 84 6. doboz. Az államtitkár megbízásából az igazságügyi osztálynak Buda, 1849. június 11. Más jelzet nem szerepel az iraton.

¹¹⁵ *Közlöny*, 1849. május 13.

¹¹⁶ *Dr. Sarlós Béla: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga.* Budapest, 1959. (A továbbiakban: *Sarlós B.*: 1959.) 273. o.

¹¹⁷ *Sarlós B.*: 1959. 274. o.

¹¹⁸ Uo. 275. o.

A büntetőeljárás a honvédhadseregben

Az elkövetett cselekményt, ha az súlyosabb természetű volt, mindenki köteles volt feljelenteni.

Névtelen feljelentéseket nem vettek figyelembe. Egyéb törvényszerű feljelentésnél pedig a bíró köteles volt a tényállást és a netáni gyanújeleket kinyomozni, s azok elegendő mennyisége esetén a gyanúsítottat elfogatni és perbe vonni.

A századparancsnokok a parancsnoki körletükben elkövetett, saját fenyítő jogkörüket nyilvánvalóan meghaladó bűncselekmény esetén kötelesek voltak a gyanúsítottat általánosan kihallgatni és a tényleírást felvenni.¹¹⁹

A tényállást összefoglaló jelentést a bizonyítékok jegyzékével, továbbá a gyanúsított személyi és erkölcsi okmányaival – főként büntetési jegyzőkönyvének kivonatával – együtt köteles volt a hadbírónak beküldeni, s egyben – ha a fogság szükségesnek mutatkozott – a gyanúsítottat a zászlóalj, vagy a helyőrség fogdájába kellett bekísértetni.¹²⁰

Az ezután következő büntetőeljárás súlypontja a vizsgálaton nyugodott. Ez két részből állott, az elő- és a rendes vizsgálatból.

Az elővizsgálat a vádlottnak a vád tárgyát képező cselekményére vonatkozó általános kihallgatásából állott. Az eljárás alatt álló bírói kihallgatása bizottság – úgynevezett vallatási törvényszék – előtt történt.

A vallatási törvényszék törzs- és főtisztek esetében 14 tagból állott. Ha a vádlott százados, vagy alacsonyabb rangú tiszt volt, akkor két közvitéz, két tizedes, két őrmester, két hadnagy, két százados, egy őrnagy mint elnök és egy hadbíró alkotta. Törzstisztek vizsgálata esetén a vallatási törvényszéken magasabb rangú tisztek is jelen voltak, ellenben a legalsóbb rangúakból ugyanannyian elmaradtak, például őrnagy vallomásánál megjelent két őrnagy mint ülnök és egy idősebb őrnagy, vagy ha lehet alezredes, mint elnök, ellenben két közvitéz elmaradt. Ha a vádlott legénységi állományú, vagy a vád kisebb jelentőségű volt, a vallatási törvényszékre nyolc tagot is elegendőnek ítélték, vagyis minden rangosztályból csak egyet. Ezt fél törvényszéknek nevezték, az előbbiit egésznek.

Ha az általános vallatás során a bűncselekmény a vádlott részletes beismerése révén nem volt tisztázható, következett a rendes vallatás, amelynek célja a bűncselekmény tényállásának és bizonyítékainak a megállapítása volt.

A bizonyítékok között a tettes beismerése számított a legerősebb bizonyítási módnak. Hogy a beismerés a vádlott ellen tökéletesen bizonyítson, szükséges, hogy a vallomás bíróság előtti, részletes, világos, alapos és állandó legyen. Ha e kellékek egyike hiányzott, a vádlottat csak akkor lehetett rendes büntetéssel sújtani, ha ellene a bűncselekmény más törvényes úton bebizonyosodott.

A beismerés után a legfontosabb bizonyítási eszközt a tanúvallomások adták. A tanú általi tökéletes bizonyításhoz legalább két, minden tekintetben kifogástalan, hiteles tanú

¹¹⁹ *Kassay-Krantz Dezső*: Az 1848/49-i magyar sereg hadi fenyítő eljárása. *Magyar Katonai Szemle*, 1939. IV. évfolyam, 11. szám. (A továbbiakban: *Kassay-Krantz*: 1939.) 221. o.

¹²⁰ *Cziáky F.*: 1924. 158. o.

egybehangzó vallomását kívánták. Egy tanú, bármennyire is tekintélyes ember lett légyen, csak fél bizonyítéknak számított.

Tanúvallomására mindenki, álláskülönbség nélkül, köteles volt megesküdni.

A beismerésen és a tanúvallomáson kívül (ezek voltak a rendes erejű bizonyítási módok) a bizonyításnak rendkívüli módjaként ismerték el a legközelebbi gyanújelek, továbbá kéziratok és a bűntársak vallomásai általi bizonyítékot.

A védelem csak egészen szűk keretek között nyilvánult meg. Az eljárás általában nem ismerte a védő fogalmát; a bíró kötelessége volt mindent kinyomozni, ami a vádlott mentségére lehetett, ha a vádlott maga elmulasztotta volna is, szintűgy, ami terhére szolgálhatott.

A vizsgálat befejeztével – ha az eljárás nem volt megszüntethető – a hadbíró elkészítette úgynevezett oktató előadását¹²¹, a parancsnok pedig az ítélő haditörvényszék tartása iránt rendelkezett.

A haditörvényszék 14 tagból állt, elnöke egy őrnagy, tagjai pedig két közhonvéd, két őrzetető, két tizedes, két őrmester, két hadnagy, két százados és mint előadó, a hadbíró voltak.

Legénységi állományú egyének bűnügyeiben 8 tagú haditörvényszék ítélkezett, az egyes rendfokozatok egy-egy képviselőjével.¹²²

Ez a törvényszék szabály szerint ugyanazokból állt, mint a vallatási törvényszék, és – a szükség esetét kivéve – elvileg csak hétköznapiokon délelőttre lehetett összehívni.¹²³

A vádlottat, miután levették róla a bilincset, az egybegyűlt haditörvényszék elé szólították és megkérdezték, nem támaszt-e a jelenlevő bírák ellen érdekeltségi kifogást. Ha nem, ez jegyzőkönyvbe került.

Ezután a hadbíró, aki hivatalból eskü alatt állónak számított, a vádlott jelenlétében két meggyújtott gyertya és a bírói asztal feszülete előtt megeskettette a nem állandó bírói tagokat.

Az eskü letétele után a hadbíró felolvasta a vádlott minden előző vallomását, és megkérdezte, hogy azt helybenhagyja-e, vagy van-e még valami mondanivalója. A kérdést a felelettel együtt jegyzőkönyvbe vették.

Ezt követően a vádlottat kivezették a helyiségből, a hadbíró a haditörvényszéki tagok előtt felolvasta oktató előadását és a vizsgálat során felvett oda tartozó iratokat.

Az oktató előadás a vádlottra vonatkozó személyi, származási és szolgálati adatok bevezetése után a vizsgálatot szükségessé tett körülményeket ismertette. Ezt a tényleírás egyszerű előadása követte. Majd a bűncselekmény tényállásának és a vádlott bűnössége, vagy ártatlansága mellett szóló bizonyítékok részletes előadása után, ha büntetésnek volt helye, a büntetésre vonatkozó törvénycikkeket, azután a netán fennforgó súlyosbító és enyhítő körülményeket ismertették; befejezésül a hadbíró határozott büntetési javaslata következett.

¹²¹ Votum informativum, a tulajdonképpeni vádirat.

¹²² *Cziáky F.*: 1924. 158. o.

¹²³ *Kassay-Krantz*: 1939. 223. o.

Miután a hadbíró még megadta a bíróság tagjainak az esetleg kívánt felvilágosításokat, a hadbíró és az elnök kivételével a bíróság többi tagja, rendfokozatonként, visszavonult tanácskozásra. A döntés után a legalsóbb rangúaktól kezdve kettesével ismét beléptek a tárgyalóterembe.¹²⁴ A szavazás közhonvédtől felfelé történt, minden rendfokozat egy-egy szavazatot adott le.¹²⁵ A szavazatokat a hadbíró előtt egyenként mondták jegyzőkönyvbe és aláírták. Halálos ítéletnél általános szótöbbség volt szükséges. Mivel a szavazás általában nem volt egyhangú, azt az elvet érvényesítették, hogy azon büntetés választandó, amely a legszigorúbb és a legenyhébb között áll, és ha nem érvényesíthető az, ami a legtöbbszörnek tetszik, amellyel kell döntenet, ami a legkevésbének nem tetszik.

A szavazatok összeszámlálása után a hadbíró az előírásoknak megfelelően megszerkesztette az ítéletet, amit aztán a vizsgálati iratokkal együtt az idősebb hadnagy és az ifjabb százados a büntetési és kegyelmezési joggal felruházott parancsnokhoz vitt. A parancsnok az ítéletet vagy jóváhagyta, vagy a záradékban megnevezett okból enyhítette, esetleg a büntetést elengedte, majd megpecsételte és aláírta, s az ítéletre várakozó törvényszékhez kihirdetés végett visszaküldte.¹²⁶ Az ítélet súlyosbítására a parancsnoknak nem volt joga, ahhoz az ítéletet végrehajtás előtt a feltörvényszék elé kellett terjesztenie.¹²⁷

Amennyiben az ügy olyan természetű volt, a vizsgálati anyagot a feltörvényszék elé kellett terjeszteni. A feltörvényszék az ítéletet vagy jóváhagyta, vagy pedig felterjesztette a legfelsőbb katonai törvényszékhez, amely jóváhagyás után visszaküldte azt a feltörvényszéknek, az pedig a haditörvényszéknek.¹²⁸

Az ítéletet törzs- és főtiszteknél nyitott ajtóknál és ablakoknál, a legénységi állományúaknál pedig a szabadban hirdették ki akként, hogy miután az elnök a törvényszéki ülnökök jelenlétében háromszor doboltatott, a hadbíró az ítéletet hangosan felolvasta.

A rendes haditörvényszék halálos, vagy szabadságvesztésre szóló ítélete ellen fellebbezésnek nem volt helye, csak akkor ha az ítélet tisztségtől való megfosztásra, vagy degradálásra szólt. A jogorvoslatra vonatkozó kérelmet az ítélet kihirdetésétől számított 30 nap alatt kellett bejelenteni.¹²⁹

(Az igazságszolgáltatási eljárás megrendezése azonban nem zajlott olyan egyszerűen, mint ahogy a szabályzatok előírták. Gyakran okozott gondot, hogy a haditörvényszék megtartásához szükséges ülnököket nem lehetett összeszedni.¹³⁰ A debreceni térparancsnok – Szentpály József¹³¹ – még április 6-án javasolta az igazságügyi

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ *Cziáky F.*: 1924. 158. o. A szavazaton a büntetés tétele értendő.

¹²⁶ *Kassay-Krantz*: 1939. 223. o.

¹²⁷ *Kassay-Krantz*: 1939. 221. o. A perek felterjesztésének szükségességéről az ideiglenes fegyhatalmi szabályzat rendelkezik.

¹²⁸ MOL H 84 2. doboz. 741. G. Egy sereg ilyen irat található még itt.

¹²⁹ *Kassay-Krantz*: 1939. 223. o.

¹³⁰ MOL H 84 1.doboz 1 942.G.

¹³¹ Szentpály József honvéd őrnagy 1848. szeptember 22-től nemzetőr őrnagy az erdélyi Küküllő megyében. December végétől Pest, 1849. január 21-től, honvéd őrnagyként, Debrecen térparancsnoka. Június

osztálynak, hogy hozzanak létre állandó haditörvényszéket a Debrecenben levő beteg, vagy rokkant tisztekből, mert az állandó csapatmozgások miatt az ügyeket lehetetlen rendesen intézni.¹³² Ez az állandó hadbírótság valószínűleg nem alakult meg.¹³³ A hadi helyzet súlyosbodása pedig tovább rontotta annak az esélyét, hogy a haditörvényszékek megrendezése zökkenőmentesen történjen. A pesti térparancsnok, Száz¹³⁴ őrnagy jelentésében beszámol arról, hogy Polányi István¹³⁵ hadbíró felszólította őt haditörvényszékhez szükséges tagok összegyűjtésére, de az, tisztek hiányában, lehetetlen vállalkozásnak bizonyult.¹³⁶

Az ügyintézés formai követelményei szintén hagytak kívánni valót maguk után. Előfordult, hogy az ítélet felterjesztését a feltörvényszékhez a hadbíró csak késve tette meg, akkor is elmulasztva a kísérőlevél mellékelését.¹³⁷ Mészáros hadügyminiszternek rendeletben kellett utasítania a hadbírákat (1849. április 30-án), hogy az ügyek írásos anyagát rendesen készítsék el.¹³⁸

Mentségül szolgáljon a hadbíráknak, hogy az adminisztráció vonatkozásában nem mindig volt mihez tartani magukat. Az igazságügyi osztály például február 27-én 35 példányt küldetett el az alakulatokhoz a hadi törvénycikkekben,¹³⁹ de még június közepén is érkeztek a sürgetések: Hadik Gusztáv az I. tartalék hadosztály parancsnoka például június 15-én 100 példányt kért, hogy az alakuló honvédszászlóalj előtt ki lehessen hirdetni a hadi törvényeket.¹⁴⁰)

Az anyagi büntető és fegyelmi jog a honvédhadseregben

A katona állási és szolgálati kötelességeit és az azok megszegése esetén érvényesülő szankciókat az 1849-ben kiadott szolgálati szabályzat foglalta magában, amely „A magyar hadsereg szolgálati rendszabályai és haditörvénycikkek” címet viselte.

E szabályzat szerint fegyelmi fenyítési joggal bírtak az altisztek, az alhadnagy, a főhadnagy, a százados, az őrnagy és a magasabb parancsnokok.

A fenyítési jogkör az alábbiakra terjedt ki:

14-től ülnök a pesti Országos Rögtönítélő Törvényszéknél. Kétévi vizsgálati fogság után kegyelmet kap. *Bona*: 1983. 307. o.

¹³² MOL H 84 1. doboz 1 255. szám alatt 1 030. G. Az osztály ezt engedélyezte is.

¹³³ Ugyanis a H 84 1942. május 24-én kelt.

¹³⁴ Száz Mihály honvéd őrnagy 1812-ben született Pesten. 1848. október 12-től százados a 34. honvédszászlóaljnál. 1849. január 31-től őrnagy, az 52. zászlóalj parancsnoka. Április 4-én felmentik beosztásából, május 9-től Pest város térparancsnoka. Aradon 12 év várfogságra ítélik. *Bona*: 1983. 305. o.

¹³⁵ Polányi István honvéd százados (1818–1897) 1848 decemberétől hadbíró gyakornok, egyben írnok a HM igazságügyi osztályán. 1849. február 12-től helyőrségi hadbíró főhadnagy Debrecenben, június 30-tól százados ugyanott. Világosnál esik fogságba. *Bona*: 1988. 480. o.

¹³⁶ MOL H 84 7. doboz 2 771. G.

¹³⁷ MOL H 84 7. doboz 1 526. G. Kovács Ödön hadbíró kapitány részesült emiatt fejmosásban. 1849. május 4.

¹³⁸ *Közlöny*, 1849. április 6. A rendelet március 30-án kelt.

¹³⁹ MOL H 84 6. doboz 476. G.

¹⁴⁰ Uo. 4. doboz 2 338. G.

Az altisztek az alájuk rendelt közhonvédeket megfeddással és közfogsággal sújthatták. Ha az altiszt egy, a zászlóaljtól távol levő különítménynek volt a parancsnoka, vagy az ellenség előtt állott, a fogságfenyítést vasra veréssel is súlyosbíthatta.

Az alhadnagy, mint parancsnok, megfeddással és fogságra vetéssel büntethette a neki közvetlenül alárendelt altiszteket és közhonvédeket, ha pedig kiküldött osztag parancsnoka volt, fegyelmi fenytési jogköre azonos volt a századoséval.

A főhadnagy ugyanolyan jogkörrel rendelkezett, mint az alhadnagy.

A százados fegyelmi fenytésének a századhoz tartozó tisztek, altisztek és közhonvédek egyaránt alá voltak rendelve, ám tiszteket csak megfeddással, és súlyos esetekben házi vagy porkolábfogsággal sújthatott. Ez utóbbiról azonban a zászlóaljparancsnoknak köteles volt azonnal jelentést tenni.

Az őrnagy fegyelmi fenytő hatalma alatt állott az egész zászlóalj. Főtiszteket megfeddással és 14 napig terjedő házi vagy porkolábfogsággal sújthatott. Őrmestert, zászlóst, porkolábot és fődobost 14 napig terjedő porkolábfogsággal büntethetett, melyet vasra veréssel is súlyosbíthatott. Altiszteket, őrzetöket és közhonvédeket 14 napig terjedhető közfogsággal büntethetett, mely minden második napon böjttel és vasra veréssel volt súlyosbítható.

Fegyelmi fenytési jogához tartozott még az altisztek fél év tartamáig terjedhető visszavetése alacsonyabb rendfokozatba (degradálás). Ez a fenytés azonban csak ideiglenes hatályú volt.

Az őrnagyok felett azon magasabb parancsnokok gyakorolták a fegyelmi fenytő hatalmat, akiknek a kérdéses zászlóalj, vagy több zászlóalj alá volt rendelve. Ezek az őrnagyokat házi vagy porkolábfogsággal sújthatták.¹⁴¹

A fenytési nemek a következők voltak:

- megfeddés,
- fogság, melynek három alfaja különböztethető meg:
 - házifogság,
 - porkolábfogság és
 - közfogság.

Az utóbbi kettőt böjttel és vasra veréssel is súlyosbíthatták.

- Lefokozás, melynek két változata volt:
 - ideiglenesen fél év tartamára a zászlóaljparancsnok által,
 - végleges, a fegyelmi bizottmány által kiszabva.

A bíróilag kiszabható büntetésnemek:

- halálbüntetés, amely kétféle módon volt végrehajtható: golyó és kötél által. A halálra ítélt főtisztet tisztségétől is megfosztották. Ha pedig az kötél általi halálra szölt, abban az esetben a becsületvesztést (infamia) is kimondta az ítélet.
- Fogságbüntetés, melynek négy fajtája volt kiszabható:
 - porkolábfogság,

¹⁴¹ Cziáky F.: 1924. 155–156. o.

- közfogság,
- várfogság,
- sáncfogság.¹⁴²

Becsületcsorbító büntetésnemek:

- a vitézi, vagy polgári érdemjelek elvesztése és
- a tisztségtől való megfosztás és lefokozás, mely utóbbi büntetések becsületvesztésel, vagy annak kimondása nélkül voltak érvényesíthetők.¹⁴³

*A magyar hadsereg hadügyészi karának felállítása és képzése,
kinevezésének kérdése*

Az önálló magyar hadügyészképzés megteremtése

A magyar katonai igazságszolgáltatás megszervezésénél azzal a problémával is szembe kellett nézni, hogy kevés volt azoknak a képzett katonai jogászoknak száma, akik magyar nyelven is beszéltek. Ezért kezdetben a császári-királyi hadseregből helyeztek át hadügyészeket. 1848 nyarán ez kielégítő megoldásnak látszott, decemberben azonban – mint a hadügyminisztérium esetében láttuk – súlyos következményekkel járt.¹⁴⁴

A levéltári adatokban a katonai igazságszolgáltatás személyi állományának megjelölésekor különböző elnevezésekkel találkozunk: hadügyvéd, hadügyész, főhadügyész, főhadügyvéd, főügyvéd. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy a katonai igazságszolgáltatásban a bíró, a vád és a védő funkciója szét lett volna választva.¹⁴⁵ A hadügyészi kar kiépítésének második lépcsőjeként 1848 júniusában Mészáros felszólította a nyugdíjazott, vagy nyugalmazott, magyar nyelvet értő hadügyész urakat, hogy ha a magyar honvédségnél alkalmazást kívánnak nyerni, jelentkezéseiket mielőbb nyújtsák be az ONHT-nak.¹⁴⁶ Két hét eltelte után máris annyi jelentkező volt, hogy a honvéd zászlóaljokhoz szükséges 15 hadügyészi állásra elegendő jelölt állt rendelkezésre, sőt további folyamodványokat az ONHT egyelőre nem is fogadott el.¹⁴⁷

A katonai igazgatás természetesen hosszabb távra is tervezett, mivel időközben a új honvéd zászlóaljok szervezése nem állt meg. A megoldást hadügyészi tanfolyam megszervezésében látták. Az ezt célzó törekvések első lépését az ONHT 1848. július 7-én tette meg.¹⁴⁸ A tanfolyam szervezésébe az osztrák fél elvileg nem szólhatott bele.¹⁴⁹

¹⁴² Uo. 156. o.

¹⁴³ Uo. 157. o.

¹⁴⁴ *Cziáky F.*: 1924. 150. o.

¹⁴⁵ Uo. Sőt! A vádat és a védelmet ugyanazon személy képviselte (l. még: *Sarlós, Cziáky, Kassay-Krantz* munkáit).

¹⁴⁶ *Közlöny*, 1848. június 29.

¹⁴⁷ Uo. 1848. július 16.

¹⁴⁸ *Urbán A.*: 1973. 314. o.

¹⁴⁹ *F. Kiss*: 334. o.

Az ONHT július 7-i ülésén Kállay Ferenc tanácsos javasolta, hogy a hadügyészi állásra jelentkező egyének a hadbírói tisztségre Budán nyerjenek kiképzést, és csak az ott bizonyítvánnyal ellátott folyamodók lehessenek hadügyészek a honvéd zászlóaljknál. A tanács határozott a javaslatnak a hadügyminisztriumba való átküldéséről.¹⁵⁰

A tanács elnökének, Baldacci ezredesnek a felhívása nyomán a következőket tudhatták meg az érintettek:

Tanfolyam nyílik hadügyészek képzésére Budán, ahol a hadügyészi alkalmazásért folyamodók a hadi törvényekből és a hadi bünvádi eljárásból mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban kiképzést nyernek, s az előírt vizsga letétele után a honvédseregnél hadügyészekként nyernek alkalmazást.

Azok, akik – hiteles ügyészi (ügyvédi) bizonyítvány birtokában – ilyen állásért folyamodnak az ONHT-hoz, szorgalmasan járjanak a remélhetőleg mielőbb beinduló tanfolyamra és tanulmányaikat mielőbb fejezzék be.

Egyúttal felszólít minden más gyakorló (praktizáló) magyar ügyvédet: a kellő bizonyítványokkal ellátott folyamodványukat mielőbb nyújtsák be az ONHT-nak, hogy a lehető leghamarabb beiskolázhassák őket. Némi biztatásként hozzát teszi, hogy a kérelmezők között nincs személyválogatás, kizárólag a tehetség és a jó „jellemjegyzék” számít és a tanfolyam után kiadott bizonyítványokat a tanács elé fogják terjeszteni.¹⁵¹

A tanfolyam elindításához természetesen oktatóra is szükség volt, ezért a hadügyminisztérium azzal a kéréssel fordult a budai főhadparancsnoksághoz, hogy a jelöltek oktatására küldjön egy magyar anyanyelvű hadügyészt. Pár nap múlva megérkezett a főhadparancsnokság válasza és július 21-én a hadügyminiszter közölte az ONHT-val, hogy Rác Vilmos főhadnagy hadbíróként jelölte ki a tanfolyam oktatójává, akit egyidejűleg az ONHT rendelkezése alá helyezte.¹⁵² A hadügyminiszter erről 1969. számú rendeletében intézkedett, egyszersmind felszólította a tanácsot, gondoskodjék a tanítás helyéről, határozza meg a leckeórákat és intézkedjék az előadó hadügyész elszállásolásáról is. Mindezek elintézésével a fegyelmi osztályt bízták meg.¹⁵³ Július 22-re Pestre érkezett Rác főhadnagy és megtörtént a megfelelő helység kijelölése is, 60 személyre számítva. Közöttük a július 31-re kitűzött kezdésről szóló értesítést is.¹⁵⁴

A tanfolyam 1848. július 31-én indult,¹⁵⁵ a jelentkezők száma azonban olyan magas volt, hogy a kijelölt helység kicsinek bizonyult a nagy számú hallgatóközönség befogadására. Az illetékes osztályfőnök (Kállay) a *Közlöny*ben tette közzé, hogy többen már ne jelentkezzenek.¹⁵⁶

¹⁵⁰ MOL H 90 1848. július 7. 125.

¹⁵¹ *Közlöny*, 1848. július 10.

¹⁵² *Urbán A.*: 1973. 316. o.

¹⁵³ MOL H 90 1848. július 29. 168.

¹⁵⁴ *Urbán A.*: 1973. 316. o.

¹⁵⁵ *F. Kiss*: 334. o.

¹⁵⁶ MOL H 90 1848. augusztus 1. 182.

A tanfolyam szeptember 16. körül fejeződött be.¹⁵⁷ A vizsgák szeptember 20-án vették kezdetüket, miután a hallgatókat felszólították, hogy mindazok, akik a hadtestületeknél kívánnak szolgálni, szeptember 20-án délelőtt 9 órakor jelenjenek meg az ONHT tanácstermében.¹⁵⁸

Annak ellenére, hogy képzett hadbírokra égető szükség volt, nem hagytak figyelmen kívül bizonyos követelményeket. Ahhoz, hogy valaki megfelelően helyt tudjon állni, megfelelő jellembeli sajátosságokkal kellett rendelkeznie. Az ONHT szeptember 25-i ülésén például arról határozott, hogy az egyik hallgató, bizonyos Beallo Anasztáz, azért nem bocsátható vizsgára, mert éppen ezeknek a követelményeknek nem felel meg. A tanács megítélése szerint ugyanis a leendő hadügyésznek higgadt kedélyűnek és szenvedélyes indulatoktól mentesnek kell lennie.¹⁵⁹

A hadbírójelöltek vizsgája fiktív perek rendezéséből, és levezetéséből állt. A jelölteknek három eljárást kellett készíteniük, amelynek írásos anyaga egy oktató előadásból (votum informativum) – amely az eset leírását és a vádiratot foglalta magában –, a haditörvényszéki jegyzőkönyvből – ez tartalmazta a tanúvallomásokat is – és az ítéletről állt. Az egészet az oktató, Rác főhadnagy véleményezte.¹⁶⁰

A tanfolyamot lezáró vizsgák november 2-ig elhúzódtak.¹⁶¹ Befejezésük után Rác jelentést írt az ONHT-nak, melyben beszámolt az eredményekről. A jelölteket három („kitűnő”, „jó tehetséget tanúsított”, „nem elegendő tehetséget tanúsított”) kategóriába sorolta. A vizsgát tett 61 jelölt közül mindössze nyolc szerepelt kitűnően, húszan kerültek a középső kategóriába, harminchárom jelölt pedig nem felelt meg a követelményeknek.¹⁶² A főhadnagy nem alkotott túl jó véleményt azokról, akik nem mentek át a vizsgán, felemlegette mérsékelt szorgalmukat, hanyagságukat, bár azt is beismerte, hogy az anyag elsajátításához elég kevés idő állt rendelkezésre. Ami a bírálatot illeti, ő csak annyira volt szigorú, amennyire a hadbírói állással járó felelősség azt megkövetelte. Hozzátette még, hogy ha a végzett hadügyészek száma nem elegendő, rendelkeznek újabb határidőt, hogy azoknak, akik nem vizsgáztak, legyen még egy lehetőségük a bizonyításra.¹⁶³

Némelyek kiemelkedő hozzáértése még 1848. szeptember közepe előtt arra készítette Rác főhadnagyot, hogy jelentse az ONHT-nak: négy hallgatója készen áll arra, hogy próbatételt tegyen. A tanács szeptember 14-ét rendelte a vizsgatétel időpontjául, és megjelenésre kiküldte Kiss Károlyt¹⁶⁴ és Kállay Ferencet.¹⁶⁵

¹⁵⁷ F. Kiss: 334. o. és *Közlöny*, 1848. szeptember 18.

¹⁵⁸ *Közlöny*, 1848. szeptember 18.

¹⁵⁹ MOL H 90 1848. szeptember 25. 164.

¹⁶⁰ A H 84 8. doboz egésze a szeptember 20. és december 5. között lezajlott vizsgák anyagát tartalmazza.

¹⁶¹ A H 84 8. dobozában fellelt 30 vizsgairat szerint a vizsgaidőpontok a következők voltak: szeptember 20., 24., 25., 26., 27., 28., 29., 30., október 1., 20., 24., 28., 30., 31., november 2., 12., és december 5.

¹⁶² Utóbbiak között olyanok, mint Egri Sándor, Flat Ágoston, Hanulik Lajos, akik a függelékben is szerepelnek.

¹⁶³ MOL H 84 8. doboz. Rác Vilmos főhadnagy hadbíró jelentése az ONHT-nak (további jelzet nélkül). A kért határidőt az ONHT – bár erről nem találtam adatot – minden bizonnyal megadta, mivel a vizsgairatok között fellelhető november 12-i és december 5-i keltezésű is.

¹⁶⁴ Kiss Károly (1793–1866) nyugalmazott százados, katonai szakíró, 1841-től az MTA rendes tagja. 1848 márciusában a pesti nemzetőrség szervezésére kap megbízást. Áprilistól az ONHT politikai osztályának

Mészáros hadügyminiszternek nem volt túlságosan jó véleménye a rövid tanfolyamon hadbírókká kiképzett ügyvédekről. Emlékirataiban megemlíti, hogy „nem lehetvén hamar katonai törvénybírákat képezni, a censurált ügyvédekből, kik katonákká lettek – mint Moliére botcsinálta orvosa –, akik rövid procedurát szeretvén most az azelőtt divatban volt hosszúak helyett.”¹⁶⁶

Mindenesetre Rácz alapos munkát végzett, amelyet az október elején századosi előléptetésére tett javaslat ékesen bizonyít.¹⁶⁷

Időközben a hadsereg szervezésével a hadbírák iránti igény is jelentősen megnövekedett, amit a tanfolyamot elvégzett hadügyészek nem tudtak kielégíteni. Ezért újabb módját választották a hadügyészképzésnek. Mészáros 1848. október 14-én közzétett felhívása értésre adja mindazok számára, akik hadbírói gyakorlatra kívánnak lépni, hogy nyújtsák be folyamodványaikat a hadügyminisztériumhoz, és mivel csak 50 jelentkezőt vesznek fel, ezt mielőbb tegyék meg. A jelentkezés feltételei: magyar és német nyelvtudás, sikerrel végzett hazai jogi tanulmányok, nőtlen, jó egészségi állapot, feddhetetlen erkölcsiség. Ellátásáról jövendő alkalmazásáig mindenkinek saját magának kell gondoskodnia.¹⁶⁸ A pályázók közül gyakorlatra felvettek névsora a *Közlöny* útján vált nyilvánossá, azzal a megjegyzéssel, hogy november 3-án illetve 4-én jelenjenek meg eskütételre a haditörvénykezési osztályfőnöknél Budán, a várban. A tanfolyam megkezdését időben tudomásul fogják adni.¹⁶⁹ A tanfolyam azonban a beállott háborús viszonyok miatt nem indult el.¹⁷⁰ A gyakorlat így az lett, hogy a gyakornokok a hadügyminisztérium igazságügyi osztályán végeztek munkát, majd egy idő után vizsgára jelentkeztek.¹⁷¹ Akadtak olyanok is, akik még az augusztus–szeptemberi tanfolyamot végezték el, de az akkori vizsgákon megbuktak és csak később jelentkeztek megmérettetésre.¹⁷²

Az alkalmazásba vett hadbírák képzettsége sok kívánni valót hagyott maga után, és előfordult, hogy vizsgát le nem tett egyéneket neveztek ki – ideiglenes jelleggel – hadbíróvá. Ez indította Mészárost arra, hogy 1849. április 21-én rendeletben kötelezze az ideiglenesen kinevezett hadbírákat: május utolsó napjáig mutassák be iskolai bizonyítványaikat és ügyvédi oklevelüket, és – amennyiben addig arra nem került sor –

vezetője. Július 10-től címzetes nemzetőr őrnagy, szeptember 22-től címzetes alezredes, október 23-tól honvéd alezredes és az ONHT elnöke. Novembertől a hadügyminisztérium nemzetőri osztályának vezetője. 1849. május 12-től ezredes, a katonai nevelőintézetek főfelügyelője. Világosnál esik fogságba, Aradon 10 évi várfogságra ítélik. 1850 nyarán szabadul. *Bona*: 1983. 199. o.

¹⁶⁵ MOL H 90 1848 szeptember 12. Az előrehozott vizsgákat az tette szükségessé, hogy az önkéntes mozgó nemzetőrség vezérlő őrnagyai mellé sürgősen szükség volt egy-egy hadügyész kinevezése.

¹⁶⁶ *F. Kiss*: 335. o.

¹⁶⁷ *Urbán A.*: 1973. 317. o.

¹⁶⁸ *Közlöny*, 1848. október 14.

¹⁶⁹ Uo. 1848. október 27.

¹⁷⁰ Egészen pontosan nem találtam adatot arra vonatkozólag, hogy elindult volna – bár Cziáky ezt írja, megítélésem szerint tévesen hivatkozva a *Közlöny* október 14-i számára (151. o.). Ez ugyanis csak hadbíró gyakornokok felvételéről szól, tanfolyamról nem.

¹⁷¹ Különösen februárban jelentkeztek sokan gyakorlatra. H 84 422. G. Az egész 1. doboz tele van ilyesmivel.

¹⁷² Pl.: Hanulik Lajos. MOL H 84 1. doboz 198. G.

tegyenek vizsgát hadijogból.¹⁷³ Erre a problémára a hadbírók kinevezésénél még visszatérünk.

Mindamellet az igazságügyi osztály jónak látta újabb tanfolyam indítását, melynek kezdő időpontját 1849. július 2-ára tette, a tanítás idejét pedig reggel 7-től 9-ig terjedő időben határozta meg.¹⁷⁴ Ez a tanfolyam valószínűleg egyáltalán nem indult el, de ha mégis, biztos, hogy nem Pesten.¹⁷⁵

A hadbírák kinevezése

Az ONHT 1848. június 16-i ülésén Kállay Ferenc fegyelmi tanácsos javasolta, hogy a megalakult tíz honvéd zászlóalj fegyügyeit egy hadügyészre bízzák, aki mellé egy írnok alkalmazását is szükségesnek látta.¹⁷⁶ Négy nap múlva ismét felmerült ez a probléma, ekkor már megbízták Kállayt, írjon a hadügyminisztériumnak, hogy az a szükséges rendelkezéseket megtehesse.¹⁷⁷ Rá várt az a feladat is, hogy a honvéd zászlóaljaknál alkalmazandó hadügyészek utasításának bővebb átvizsgálását és netalán a körülményekre vonatkozó bővítését elvégezze.¹⁷⁸

Június 21-én Baldacci elnök kérést intézett Mészároshoz, eszközölje ki a miniszter a katonai közös fellebbviteli törvényszéknél (Allgemeine Militär-Appellations Gericht), hogy az ONHT legalább tíz, magyar nyelvben jártas hadügyészt megnyerjen; ez ügyben június 26-án történt intézkedés.¹⁷⁹ Június 29-én a *Közlöny* útján szőlította fel a nyugdíjazott, vagy nyugalmazott, magyar nyelvet értő hadügyészeket, hogy ha szolgálni kívánnak a honvédseregnél, jelentkezéseiket mielőbb nyújtsák be az ONHT-nak.¹⁸⁰ Július 13-ig már annyian jelentkeztek, hogy Baldacci kijelentette, a 15 hadügyi állásra már elegendő vannak, és lefújta az akciót.¹⁸¹

A tanfolyamot végzett, vizsgázott és bírói esküt tett gyakornokokat elvileg a hadügyminiszter nevezte ki hadbírákká.¹⁸² A nemzetőrség és a honvédség ügyeinek intézése azonban az ONHT-n keresztül Batthyány hatáskörébe tartozott, így a hadbírókat a miniszterelnök nevezte ki¹⁸³ az ONHT ajánlása alapján.¹⁸⁴

Egyes nemzetőr alakulatoknál a hadbírói tisztséget választás útján töltötték be. Ez a megoldás nem nyerhette el Baldacci ezredes tetszését, és amúgy is lehetőséget adott

¹⁷³ *Közlöny*, 1849. április 24.

¹⁷⁴ MOL H 84 4. doboz 2 522. G.

¹⁷⁵ Az országgyűlés ugyanis addigra már határozott a kormányzati szervek Szegedre költözéséről.

¹⁷⁶ MOL H 90 1848. június 16. 41.

¹⁷⁷ Uo. 1848. június 20. 46.

¹⁷⁸ Uo. 1848. június 20. 54.

¹⁷⁹ *Urbán A.*: 1973. 316. o.

¹⁸⁰ *Közlöny*, 1848. június 29.

¹⁸¹ Uo. 1848. július 16.

¹⁸² *Cziáky F.*: 1924. 151. o.

¹⁸³ *F Kiss*: 335. o.

¹⁸⁴ MOL Hadügyminisztérium. Általános iratok (H 75) 9 642. Az iktatókönyv alapján a H 75-ös iratok közül ugyanis hiányzott.

mindenféle visszaélésre, akárcsak a tisztek választása. Elrendelte tehát, hogy mivel a nemzetőrség szolgálati és fegyelmi rendszabályai szerint a hadügyészi hivatalokra történő választás és hadügyészek ily módon történő alkalmazása feleslegessé vált; ahol efféle választások mégis történtek, azokat maguktól megszünteknek kell tekinteni, mivel a helyben maradt nemzetőrségnek a kinyomatott szabályok szellemében semmi szüksége nincs hadügyészi hivatalra, a mozgósított nemzetőrség pedig a katonai törvénykezés hatálya alatt áll és fegyügyeit tanult hadügyészek kezelik, akiknek képzését már megoldották.¹⁸⁵

Az 1848. szeptember 22-én nyilvánosságra hozott kinevezéseket Batthyány rendelte el, ám azzal a megjegyzéssel, hogy azok a nádor utólagos jóváhagyása reményében történtek.¹⁸⁶ Az október 9-i kinevezéseket a miniszterelnök távollétében Mészáros hadügyminiszter intézte, az ONHT ajánlása nyomán.¹⁸⁷ A miniszterelnök lemondását követő időszakban pedig a hivatalában maradt hadügyminiszter kezébe került az ONHT ajánlásainak jóváhagyása.¹⁸⁸

A hadügyminisztérium átszervezése után is a hadügyminiszter joga volt a hadbírók kinevezése, csak az ajánlási jog szállt át a minisztérium igazságügyi osztályára.¹⁸⁹ 1849. júniusában még az is megesett, hogy a hadügyminiszter távollétében (Görgei esetében ez elég gyakori volt) az államtitkár, Szabó Imre ezredes hagyta jóvá a kinevezéseket.¹⁹⁰ Az ajánlások azonban nem mindig érkeztek szabályos úton, amire még Halzl 1848. december 27-én felhívta a miniszter figyelmét és egyben intézkedést sürgetett megakadályozásukra.¹⁹¹

Ajánlási joguk volt még a katonai parancsnokságoknak és a polgári hatóságoknak is. A formai követelmények teljesítése azonban gyakran hagyott kívánni valót maga után. Mészáros már 1848 decemberében kénytelen volt nyomatékosan közölni a katonai és polgári hatóságokkal, hogy e a hivatalra csak olyan egyén nevezhető ki, aki mind elméleti, mind gyakorlati téren megfelelő jogi jártassággal rendelkezik, következésképpen azokat a felterjesztéseket, amelyek nem felelnek meg a formai követelményeknek, nem veszik figyelembe.¹⁹²

A katonai hatóságok persze sokat megengedtek maguknak. Gyakran megesett, hogy saját maguk nevezték ki hadbírákat, ráadásul olyanokat, akik a hadi törvényekből nem tettek eleget a vizsgakövetelményeknek. Ezért 1849 áprilisában Mészáros nyomatékosan felszólította a dandárok, hadosztályok és hadtestek parancsnokait, hogy csak olyan egyéneket alkalmazzanak, akiknek erkölcsük feddhetetlen, másrészt a hadi jogtanból szigorú vizsgát tettek. Ha szükségesnek látják hadbíró működtetését, felterjesztéseiket a hadügyminisztériumhoz intézzék, akik pedig ideiglenesen kerültek kinevezésre, május

¹⁸⁵ *Közlöny*, 1848. július 30.

¹⁸⁶ Uo. 1848. szeptember 22.

¹⁸⁷ Uo. 1848. október 10.

¹⁸⁸ Uo. 1848. október 28.

¹⁸⁹ MOL H 84 6. doboz. 2610.G. Ez egy kiragadott példa az ajánlások közül.

¹⁹⁰ *Közlöny*, 1849. június 28. és június 30.

¹⁹¹ MOL H 84 2. doboz 216. szám alatt 21.G. 1848.

¹⁹² *Közlöny*, 1848. december 12.

utolsó napjáig iskolai bizonyítványaik és ügyvédi okleveleik bemutatása mellett hadijogból tegyenek vizsgát. Amennyiben ezt elmulasztják, kinevezésük nem fog megtörténni.¹⁹³ Az is előfordult, hogy a hadügyminiszter kért ajánlást az igazságügyi osztálytól hadbírói kinevezésre egy csapategység számára (hogy azután jóváhagyja).¹⁹⁴

A kezdő hadügyészeket eleinte csak hadnagyi ranggal nevezték ki. Ez nem derítette túlságosan jó kedvre az újsütetű hadbíró urakat, mert a seregredek hadbírái leggyakrabban századosi rangban szolgáltak. A III. hadmegye pécsi főparancsnoksága 1848. december 7-én a minisztériumhoz intézett feliratában honvéd hadbírák kérését tolmácsolta, nevezetesen hogy a szolgálatukhoz szükséges tekintély biztosítása végett legalább főhadnagyi rangot kapjanak. A minisztérium, félreértve a szándékot, azt válaszolta, hogy név nélküli ajánlatra ismeretlenül senkit nem lehet magasabb rangra emelni. Amennyiben előléptetésre javasolnak valakit, az ajánlás név szerint, az adatok pontos feltüntetésével történjék. A hadmegye főparancsnoksága erre pontosította a kívánságban foglaltakat, miszerint nem egyes hadbírák számára kéri a főhadnagyi rang megadását, hanem az egész hadsereg hadbírái számára, annál is inkább, mivel a seregredekben leginkább századosi rangot viselnek. A kérést a hadügyminisztérium a következő indokkal utasította el: Egyrészt a seregredek hadbírái már hosszabb ideje szolgálnak, másrészt sok kezdő hadbíró munkájáról elégedetlen hangokat hallanak, így az általános előléptetés komolytalan lenne. Különben is, a hadügyminiszter úr –a hadmegyei főparancsnoksággal ellentétben– jobban tudja, hogy kiket kell előléptetni. Viszont az egyénekenkénti ajánlásokat figyelembe veszi, ha megfelelnek a formai követelményeknek.¹⁹⁵ 1849-ben viszont már történtek kinevezések főhadnagyi ranggal.¹⁹⁶

A hadbírák kinevezéséről értesítést kapott a kinevezett hadbíró, a hadmegye főparancsnoksága, a csapategység parancsnoksága, a hadügyminisztérium katonai osztálya, és a katonai feltörvényszék.¹⁹⁷

Az igazságszolgáltatási szervek pecséthasználata

Hibát követnének el, ha a pecséthasználat elterjedéséről és alkalmazásáról általánosságot feltételeznénk a tárgyalt intézmények vonatkozásában. Az újonnan alakult szervek ugyanis – érthető okokból – nem a pecsétek beszerzését tekintették elsőrendű feladatuknak. Néhány hitelesítő eszköz azonban hagyott az utókor számára maradandó nyomot.

A hadügyminisztérium igazságügyi osztálya 1848 végétől a hadügyminisztérium pecsétjével hitelesítette kiadványait.¹⁹⁸

¹⁹³ Uo. 1849. április 24.

¹⁹⁴ MOL H 84 1. doboz 782.G. 1849. március 22. Meirhoffer erre Remellay Gusztávot javasolta.

¹⁹⁵ MOL H 84 7. doboz 1 278. G. Az egész levelezés e szám alatt található.

¹⁹⁶ *Közlöny*, 1849. május 4., június 30.

¹⁹⁷ Például: MOL H 84 4. doboz 2 610. G.

¹⁹⁸ Uo. 982. G.

Saját pecséttel rendelkezett a feltörvényszék – 1849. április 6-tól biztosan –, amelynek lenyomata az ország címerét ábrázolta, körirata pedig: „MAGYAR KATONAI FELTÖRVÉNYSZÉK” volt.¹⁹⁹ Egy 1849. május 7-i iraton már korona nélküli címerrel vésett pecsét látható.²⁰⁰

A helyőrségi hadbíróságok közül a debreceni az, amelynek pecséthasználata ismert, és elég gyakori. A pecsét koronás címert ábrázol, fölötté mérleggel, körirata pedig: „DEBRECENI HELYŐRSÉGI HADBÍRÓSÁG”.²⁰¹

Saját hivatalos pecsétje volt a budai helyőrségi hadbírónak. Ennek egy 1849. június 14-i lenyomata korona nélküli címert ábrázol „BUDAI HELYŐRSÉGI HADBÍRÓ PECSÉTJE” körirattal.²⁰²

Az egyes alakulatok hadbíróságainak nem volt saját pecsétjük, hanem vagy a parancsnokság pecsétjét használták,²⁰³ vagy a hadbíró a saját pecsétjével látta el az iratot.²⁰⁴

¹⁹⁹ Uo.1. doboz 1 026. G.

²⁰⁰ Uo. 2. doboz 1 571. G.

²⁰¹ Uo. 1 422. G. Április 30.

²⁰² Uo. 4. doboz 2 288. G. Kőrösi Sándor százados hadbíró az igazságügyi osztály főnökének.

²⁰³ Pl.: a 2. huszárezred hadbíróháza H 84 2. doboz 636. G.

²⁰⁴ MOL H 84 4. doboz 1 243. G. a 12. hadosztály hadbíróháza. Valószínűleg a hadbíró gyűrűpecsétje.

FÜGGELÉK

*Az 1849. március 1-én
„Eljárási rendszabályok”
címmel kiadott hadügyminiszteri rendelet²⁰⁵*

Miután a honvédsászlóaljok és huszárezredek a rendes gyalog- és huszárezredekkel ugyanolyan jogi szabályozás alá véve egy magyar hadsereggé olvadtak, ennél fogva megszűnik az ONHT által a múlt (1848.) évben a honvédhadseregre nézve kiadott hadi bűnvádi perekben történő eljárási rendszabályok 15. paragrafusával megállapított azon különbség, mely szerint a honvédek az őrmestertől lefelé csupán katonai bűncselekmények elkövetése esetén kerülnek katonai törvényszékek hatálya alá.

A minisztérium meghagyásából ONHT által a múlt (1848.) év november 29-ről 8992./288. sz. alatt kiadott a hadseregre vonatkozó eljárást illetőleg irányt adó szabályzatot, – mely a némi módosításokkal múlt (1848.) évi december 2-ről 9055./963. sz. alatt kelt rendelet kapcsán kelt, és amelyet a főhadikormányok tettek közzé –, ezennel ismét közzéteszik.

A hadsereg fegyűgyeit a gyakorlatban lévő törvénycikkek alapján a következő eljárási szabályok szerint kell kezelni:

1. Mivel a jelen háborús viszonyok miatt a hadsereg fegyelmének fenntartása minden tekintetben szigorú eljárási módot és pontosságot igényel, ezért a múlt (1848.) évben kiadott, a honvédségre vonatkozó bűnvádi perekbeni eljárási szabályok 15. paragrafusában azon kitétel, hogy a honvédseregben szolgálatot teljesítő katonaságot őrmestertől lefelé csak katonai bűncselekmények elkövetése esetén helyezik katonai törvényszék alá, teljesen megszűnik, ezentúl kivétel nélkül minden, a magyar hadseregben szolgáló egyén, míg a béke helyre nem áll és az országgyűlés másképpen nem rendelkezik, akár katonai, akár köz- vagy polgári bűncselekményekért a feltörvényszék szigorú ellenőrzése mellett a katonai törvényszékek ítélkezése alá esik.

2. Őrmestertől lefelé bármely, magyar hadseregben szolgáló katona ellen lefolyt olyan bűnvizsgálati per, amelyben a múlt év október 6-án kiadott fegyhatalmi szabályok 14. paragrafusával szerint a ötévi fogságot túlhaladó vagy halálbüntetést mondanak ki, az ítéletet a vizsgálat alapját tevő irományokkal együtt az ítélet kihirdetése előtt felülvizsgálás és helybenhagyás végett a katonai feltörvényszéknek kell beküldeni. Továbbá:

A rögtönítélő haditörvényszéki eljárás útján lefolytatott pereket pedig a vizsgálat alapját képező iratokkal együtt felülvizsgálást végett csak az ítélet végrehajtása után kell felterjeszteni a feltörvényszéknek.

3. A hazaárulás, pénzhamisítás, közhitelű papírok meghamisítása és párviadal kategóriába eső bűncselekmények nyomán indított, katonai bíróság előtt lefolyt, valamint azok a perek, amelyeknél bár az ítélet halálbüntetést szab ki, de

²⁰⁵ MOL H 84 4. doboz. 541. G. *Cziáky* – véleményem szerint – erre hivatkozik, amikor az ideiglenes fegyhatalmi szabályzatot tárgyalja (140–142. o.). A rendeletet tartalmi átírásban ismertetem.

megkegyelmezési okok merülnek fel, szintén kivétel nélkül, valamint a legsúlyosabb bűncselekmény-kísérleteket tárgyazó perek is, melyekre egyébként a hadi törvények nyilván halálos ítéletet szabnak ki, az ítéleteket kihirdetés előtt a feltörvényszékhez kell felterjeszteni.

4. A törzstisztek és századostól lefelé az összes főtisztek felett a tábori hadosztályok és a hadmegyei főparancsnokságok gyakorolják a törvényes vizsgálatot és a haditörvényszékek megrendezési jogát, azonban az ezek ellen lefolytatott perek a vizsgálat alapjául szolgáló iratokkal és az ítélettel együtt az ítélet kihirdetése előtt hasonlóképpen felülvizsgálat és megerősítés végett a feltörvényszékhez kell felterjeszteni.

5. Az önálló parancsnoksággal felruházott törzstisztekre nézve pedig a tábori főparancsnokok a fővezérségnek teendő előleges bejelentés után a tudomásukra jutott bűncselekményeket a feltörvényszéknek kötelesek részletesen feljelenteni, ahonnan azután a bűncselekmény minőségétől függően rendelendő el a további törvényes vizsgálat és a haditörvényszék megtartása; az ilyen lefolytatott büntetőper azután felülvizsgálat és az ítélet megerősítése végett az ítélet kihirdetése előtt a feltörvényszékhez kötelesek felterjeszteni.

6. A katonai feltörvényszék és a legfelsőbb katonai törvényszék mindennemű végzéseit és rendelkezéseit – kivéve a kegyelmezési rendelkezéseket – a nevezett felsőbb törvényszékek elnökei írják alá és adják ki, ezért azoknak mind a katonai mind a polgári hatóságok kötelesek érvényt szerezni.

7. Minden olyan utasítás és rendszabály kiadása, amely a fel- és legfelsőbb katonai törvényszék hatáskörébe tartozik és a hadsereg nézve gyakorlatban lévő törvényes eljárásokra vonatkozik, a hadbíróságok munkája során fennforgó kétes esetekben a nevezett törvényszékektől kell felvilágosítást kérni.

Debrecen, 1849. március 1.

Mészáros

Kinevezett hadbírák jegyzéke 1848. december 5-ig²⁰⁶

1. honvéd zászlóalj	Mátyásy József	1848. október 9.
2. honvéd zászlóalj	Fehér József	1848. október 9.
3. honvéd zászlóalj	Fehér József	1848. október 9.
4. honvéd zászlóalj	–	–
5. honvéd zászlóalj	–	–
6. honvéd zászlóalj	Mészáros Ferenc	1848. október 9.
7. honvéd zászlóalj	Mátyásy József	1848. október 9.
8. honvéd zászlóalj	Mészáros Ferenc	1848. október 9.
9. honvéd zászlóalj	Pajor István	1848. október 9.
10. honvéd zászlóalj	Pajor István	1848. október 9.
11. honvéd zászlóalj	Székely Dénes	1848. október 9.
12. honvéd zászlóalj	Székely Dénes	1848. október 9.
13. honvéd zászlóalj	–	–
14. honvéd zászlóalj	Mátyásy József	1848. október 31. ²⁰⁷
15. honvéd zászlóalj	Percz Antal	1848. október 9.
16. honvéd zászlóalj	Percz Antal	1848. október 9.
17. honvéd zászlóalj	–	–
18. honvéd zászlóalj	–	–
19. honvéd zászlóalj	Niszalovszky András	1848. október 16.
20. honvéd zászlóalj	Niszalovszky András	1848. október 16.
21. honvéd zászlóalj	Csatáry Mihál	1848. október 9.
22. honvéd zászlóalj	Thán Sándor	1848. október 9.
23. honvéd zászlóalj	Kováts Ödön	1848. október 9.
24. honvéd zászlóalj	Saller István	1848. október 9.
25. honvéd zászlóalj	Saller István	1848. október 9.
26. honvéd zászlóalj	Thán Sándor	1848. október 9.
27. honvéd zászlóalj	Rudi Endre ²⁰⁸	1848. október 9.
28. honvéd zászlóalj	Csatáry Mihály	1848. október 9.
29. honvéd zászlóalj	Biber Ferdinánd	1848. október 9.
30. honvéd zászlóalj	Biber Ferdinánd	1848. október 9.
31. honvéd zászlóalj	Ferenczi Elek	1848. október 9.

²⁰⁶ MOL H 84 4. doboz 254. G. Kimutatás a kinevezett hadbírókról. Kiegészítéseket l. az alábbi jegyzetekben. A kinevezésekre vonatkozó kiegészítések nem teljesek.

²⁰⁷ *Közlöny*, 1848. nov. 2. Az iraton „Az 1848./145. Közlöny szerint” megjelölés szerepel. Mátyási ügy lett az alakukat hadbírója, hogy a 14. zászlóaljat igazságszolgáltatásilag hozzárendelték a 7. zászlóaljhoz.

²⁰⁸ Az 1848. nov. 2-i *Közlöny*ben – amely szerint a kinevezés okt. 31-én kelt – „Rádi” szerepel. *Bona*: 1988. 495. o. szerint Rády Imre, és okt. 27-én nevezték ki a 27. zászlóaljhoz. A H 84 1. doboz 690. G. jelzetű iraton – 1849. márc. 14. – *Rádi* Imre név szerepel.

32. honvéd zászlóalj	Ferenczi Elek	1848. október 9.
33. honvéd zászlóalj	Guti Elek	1848. október 16.
34. honvéd zászlóalj	Guti Elek	1848. október 16.
35. honvéd zászlóalj	Markovits Ede	1848. szeptember 20.
36. honvéd zászlóalj	Dessewffy Gyula	1848. október 16.
37. honvéd zászlóalj	Kováts Ödön	1848. október 16.
38. honvéd zászlóalj	Pajor István	1848. október 31. ²⁰⁹
39. honvéd zászlóalj	Kováts Ödön ²¹⁰	1848. október 9.
40. honvéd zászlóalj	Percz Antal	1848. október 31. ²¹¹
41. honvéd zászlóalj	Mészáros András ²¹²	1848. október 9.
42. honvéd zászlóalj	Nizsalovszky András ²¹³	1848. október 16.
43. honvéd zászlóalj	Nizsalovszky Antal ²¹⁴	1848. december 5.
44. honvéd zászlóalj	Schütz Tivadar	1848. december 1.
45. honvéd zászlóalj	Schütz Tivadar	1848. december 1.
46. honvéd zászlóalj	–	–
47. honvéd zászlóalj	Gruden Ernő	1848 október
48. honvéd zászlóalj	Gruden Ernő	1848 október
49. honvéd zászlóalj	–	–
50. honvéd zászlóalj	Gruden Ernő	1848 október
51. honvéd zászlóalj	Flat Ágoston	1848. december 5.
52. honvéd zászlóalj	Radványi István	1848. december 1.
53. honvéd zászlóalj	Radványi István	1848. december 1.
54. honvéd zászlóalj	–	–
55. honvéd zászlóalj	Nizsalovszky Antal ²¹⁵	1848. december 5.
56. honvéd zászlóalj	Halász Adolf	1848. december 5.

²⁰⁹ *Közlöny*, 1848. nov. 2. Az iraton „Az 1848./145. Közlöny szerint” megjelölést találunk.

²¹⁰ Az 1848. nov. 2-i *Közlöny* szerint „Kovácsy”. „Kovács” név szerepel továbbá a H 84 1 526. G. jelzetű iraton is. Úgy látszik, az igazságügyi osztály önállósította magát a névirásmód terén. *Bona*: 338. o. szerint Kovácsy.

²¹¹ *Közlöny*, 1848. nov. 2.

²¹² Az 1848. nov. 2-i *Közlöny* tanúsága szerint Antal.

²¹³ Az 1848. nov. 2-i *Közlöny* „Nizsalovszky” néven mutatja be.

²¹⁴ *Bona*: 1988. 442. o.: Nizsalovszky Antal 1848. okt. 16-tól hadbíró hadnagy volt a 19., a 20. majd a 42. honvéd zászlóaljnál. Ha megnézzük a fenti kimutatást, láthatjuk, hogy erre a posztra ugyanekkor Nizsalovszky András lett kinevezve. Kézenfekvő magyarázatnak látszana, ha a két személyt – esetleges elírást feltételezve – egynek vélnénk, viszont ezzel az elmélettel 5 honvédzászlóalj hadbírói állását zúdítanánk a nevezett úr nyakába. Ez azért kevésbé valószínű, mivel egy hadbíró – eddigi tapasztalataim szerint – legfeljebb három alakulathoz neveztek ki. Bona Gábor személyes közlése szerint *Nizsalovszky* András „Andor” keresztnévvel is szerepelt, és a 42. zászlóaljhoz kinevezett személy Nizsalovszky Antal, míg a 19. és a 20. zászlóaljhoz kinevezett hadbíró Nizsalovszky Andor/András, tehát két különböző személyről van szó.

²¹⁵ Az 1848. dec. 7-i *Közlöny* szerint Matalovszky Antalt nevezték ki a 43. és az 55. zászlóalj hadbírójává.

A kinevezett helyőrségi hadbírák 1849. február 4-ig

Szeged	Benda Pál	1848. október 16.
Debrecen	Jászai Gábor	számfeletti
Nagyvárad	Tóth Elek	Közlöny (1848.) 160. sz.
Debrecen	Egri Sándor	1849. január 13.

Továbbá

A dunáninnyi önkéntes mozgó nemzetőrséghez	Ensel Kálmán	1848. szeptember 20.
A dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrséghez	Rátsai Sándor,	1848. szeptember 20.
A tiszáninnyi önkéntes mozgó nemzetőrséghez	Remellay Gusztáv	1848. szeptember 20.
A tiszántúli önkéntes mozgó nemzetőrséghez	Dobsa János	1848. október 9.
A 34. (Porosz herceg) gyalogezredhez	Csaplovits Lajos	1848. október 27.
A 39. (Dom Miguel) gyalogezredhez	Sárkány József	1848. december 6.
A honvéd tüzérséghez	Vitkó József	1848. október 9.
A 16. (1. oláh) határőrezredhez	Theodorovits Szvetozár	1848. október 20.
A 14. (Lehel) huszárezredhez	Makay Imre	1848. október 27.
Számfeletti hadbírónak beosztva Pécssett	Dell Ádám	1848. november 15.
A Bocskay-csaphoz	Mály János	1848. november 16.
A 2. (Sándor) gyalogezredhez	Hrabovszky János	1848. december 1.
A 2. (Ferdinand d'Este) huszárezredhez	Herberth Antal	1848. december 1.
Az 1. (Császár) huszárezredhez	Farkas Jenő	1848. december 5.
A 2. (Hannover) huszárezredhez	Schreiner Gyula	1849. január 18.
A felső-erdélyi hadsereghez számfelettinek	Járnoki Endre	1848. december 23.
A 16. (Károlyi) huszárezredhez számfelettinek	Jósa Ferenc	1849. január 1.
A törökszentmiklósi táborba számfelettinek	Krascsenits Ferenc	1849. január 14.
A felső-tiszai táborba számfeletti minőségben	Keresztes István	1849. január 18.
A 6. (Württemberg) huszárezredhez	Kakujay Mihály	1848.(!) február 4.

Gábor Óry

THE ORGANIZATION AND FUNCTIONING OF MILITARY JUSTICE IN 1848–1849

Summary

In 1848 a self-dependent Hungarian government – and independent Ministry of War – was formed. Since the military administration became self-contained, it was inevitable to organize the system of self-reliant military justice, too. The study surveys the organs of the military administration together with its sections of military justice; deals with the consolidation and reorganization of the apparatus of military justice at the beginning of 1849 – and treats the new military penal code, elaborated on the basis of Austrian archetype. The second part of the study deals with the formation of the body of judge-advocates. The Appendix contains the decree on the order of procedure of military justice and gives an approximate list of the judge-advocates of the Hungarian Honvéd Army of 1848–1849.

Gábor Óry

L'ORGANISME ET LE FONCTIONNEMENT DE LA
JURIDICTION MILITAIRE HONGROISE EN 1848–1849

Résumé

En 1848, le gouvernement hongrois, le ministère de la défense indépendants se sont formés. La direction militaire est devenue également indépendante, et cela a rendu nécessaire l'organisation du système de juridiction militaire indépendante hongroise. L'essai s'occupe des organes de la direction militaire, et de leurs sections responsables de la juridiction militaire, il présente l'unification des organes de la juridiction, sa réforme au début de 1849, et le nouveau droit pénal et l'ordre d'action militaires, formés selon le modèle autrichien. La deuxième partie traite la formation de l'ordre des juges militaires. Le décret sur l'ordre d'action de la juridiction militaire et la liste partielle des juges militaires hongrois sont présentés dans l'appendice.

Gábor Óry

DAS SYSTEM UND DIE FUNKTION DER UNGARISCHEN MILITÄRJUSTIZ IN 1848–1849

Resümee

1848 entstand in Ungarn eine selbstständige Regierung und ein unabhängiges Kriegsministerium. Da auch die militärische Verwaltung unabhängig wurde, mußte man eine selbstständiges ungarisches Militärjustizsystem aufbauen. Die Abhandlung gibt einen Überblick über die Organe der Militärverwaltung und deren mit der Militärjustiz „beschäftigten“ Abteilungen; stellt die Vereinheitlichung und Reorganisation der Organe der Justiz, das – nach österreichischem Vorbild aufgebaute – neue militärische Strafrecht und die Verfahrensordnung vor. Der zweite große Teil der Abhandlung beschäftigt sich mit der Aufstellung des Auditoren-Korpses. Im Anhang wird die Verordnung über die militägerichtlichen Verfahrens-Maßregeln vorgestellt. Hier finden wir auch das – partielle – Namensregister der ungarischen Auditoren.

Габор Эри

ОРГАНИЗАЦИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ВЕНГЕРСКОГО
ВОЕННОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В 1848–1849 ГГ.

Резюме

В 1848 году сформировалось независимое правительство Венгрии и самостоятельное военное министерство. Так как военная юстиция стала также независимой, необходимо было организовать самостоятельное венгерское военное судопроизводство. В статье дается характеристика органов военного судопроизводства, автор показывает работу отделений, занимавшихся военным судопроизводством, показывает становление единства органов военного судопроизводства и их реорганизацию в начале 1849 года, характеризует процессуальный порядок и новое военное уголовное право. Вторая часть статьи посвящена формированию состава военных юристов и членов военного трибунала. В приложении представлено постановление о мерах по созданию военных трибуналов и приводится детальный перечень венгерских военных судей.